

Makale Künyesi (Araştırma): Aydoğan, B. (2020). Alişanzade İsmail Hakkı'nın 14. asrın Türk muharrirlerinin ikinci defteri: Ekrem Bey. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 313-353.

ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN 14. ASRIN TÜRK MUHARRİRLERİ'NİN İKİNCİ DEFTERİ: EKREM BEY

Bedri AYDOĞAN¹

ÖZET

1871 yılında doğan Âlişanzade İsmail Hakkı, Mekteb-i Mülkiye'deki yüksek öğrenimini 1899 tamamladıktan sonra 1891'de Hariciye Kaleminde kâtip olarak çalışmaya başlayıp müdürlüğe yükseldi. 1908'den 1919'a kadar konsolos olarak dış görevde bulundu. 1919'da görevden alınan İsmail Hakkı 1925'te emekli oldu. Öğrenciliğinde başlayan edebî çalışmaları yaşamının sonuna kadar sürdü. Şiirle başladığı edebî yaşamı monografik, biyografik çalışmalar, araştırmalar ve çevirilerle sürdü. Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri adını verdiği bir seriye başladı. Hicri olan bu tarih miladi 19. yüzyıla denk gelmektedir. İsmail Hakkı bu başlık altında yaşadığı dönemin önemli şair ve yazarlarını ele aldı. Her biri için oluşturduğu incelemelerini defter adı altında, bazılarını ayrı ayrı bazılarını birlikte kitaplaştırdı. Bu kitaplar bir yandan inceleme, eleştiri örnekleri oluştururken bir yandan edebiyat tarihine katkı sağladı. Döneminin önemli edebiyatçıların eserlerini inceleyip tanıtırken Batı edebiyatından edindiklerini de edebiyat dünyamıza kattı. Ahmet Midhat Efendi üzerine bir defterle başladığı serinin ilk çalışmasına yazdığı önsözde 14. Asrın Türk Muharrirleri genel başlığı altında bir kütüphane oluşturmak istediğini söyleyen Âlişanzade İsmail Hakkı, Münif Paşa, Ekrem Bey, Sa'îd Bey, 'Abdülhak Hâmit Bey, Şemseddin Sâmî Bey, Ebüzziya Tevfik Bey, Sezâyî Bey üzerine incelemelerini içeren birer defter oluşturmayı düşünmüş, ancak hepsini gerçekleştirememiş ve kütüphane dört kitapla sınırlı (bir anlamda da eksik) kalmıştır. Bugün elimizde bu seri içinde dört sanatçıyı ele alan dört kitap bulunmaktadır. Ele alınan sanatçılar, Ahmet Midhat, Ekrem Bey, Cevdet Paşa ve Şemseddin Sami Bey'dir. İlk üç defter (kitap) hicri 1308² (1891), sonuncu ise 1311 (1894) yılında basılmıştır.

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. bedriaydogan01@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5450-551X>

² İsmail Hakkı'nın 14. Asrın Türk Muharrirleri'nin Ahmed Midhat'ı ele aldığı ilk defterini incelediğimiz yazıda defterin basım tarihini (Hicri 1308) 1892 olarak göstermiştik. İkinci defteri incelerken önsözlerde Rumi tarih olduğunu fark ettik. Tarihlerde gün ve ay da belirtilmişti. Gün ve ay belli olunca tarihi tam

Bu yazıda ikinci defterde ele aldığı Recaizade Ekrem Bey üzerine yazdıkları değerlendirilecektir. Bizim incelediğimiz kitapta iki defter bir arada yer almaktadır. Birinci defterde Ahmet Midhat ikinci defterde Ekrem Bey incelenmiştir. Biz birinci defterle yani Ahmet Midhat üzerine incelemesiyle ilgili bir yazı yayımlamış ve metni okuyucuya sunmuştu. Bu yazıyla da Recaizade Ekrem Bey üzerine yazdıklarını değerlendirip metni okuyucu ve araştırmaların ilgisine sunmayı amaçladık. Böylelikle Ekrem Bey üzerine çalışacaklara bir malzeme sağlamış olacağız. Osmanlıca bilmeyen araştırmacıların da Ekrem Bey konusunda bu bilgilere ulaşmalarının yeni araştırmalara katkı yapacağını düşünüyor ve umuyoruz.

Anahtar kelimeler: Alişanzade İsmail Hakkı, Recaizade Mahmud Ekrem, şiir, mersiye.

ALISHANZADE ISMAIL HAKKI'S 14TH CENTURY TURKISH WRITERS' SECOND BOOK: EKREM BEY

ABSTRACT

Alishanzade Ismail Hakkı, born in 1871, completed his higher education in the School of Civil Engineering in 1899 and started working as a clerk in the Foreign Office in 1891 and promoted to directorship. He served as a consul from 1908 to 1919. Ismail Hakkı, who was dismissed in 1919, retired in 1925. His literary studies, which started when he was a student, continued until the end of his life. His literary life, which he started with poetry, continued with monographic, biographical studies, researches and translations. He started a series called Turkish Writers of the Fourteenth Century. This Hijri date corresponds to the 20th century. Ismail Hakkı handled the important poets and writers of his period under this heading. He published his reviews for each of them under the name of notebooks, some individually and some together. While these books constitute examples of analysis and criticism, they also contributed to the history of literature. While examining and introducing the works of important literary figures of the period, he added what he acquired from Western literature to our literary world. Alishanzade Ismail Hakkı, Münif Pasha, Ekrem Bey, Sa'id Bey, 'Abdülhak Hamit Bey, Şemseddin Sami Bey, who stated that he wanted to create a library under the general heading of the 14th Century Turkish Writers, Ebuuziyya Tefvîk Bey thought of creating a notebook containing his studies on Sezayî Bey, but could not realize all of them and the library was limited to four books (in a sense, incomplete). Today we have four books dealing with four artists in this series. The artists discussed are Ahmet Midhat, Ekrem Bey, Cevdet Paşa and Şemseddin Sami Bey. The first three

olarak bulmak olanağı doğdu. Ahmed Midhat'la ilgili tarih fi 25 Kânûn-ı Evvel 306, Ekrem'le ilgili tarih 3 Şubat 1306 idi. Bunları Türk Tarih Kurumunun çevrime kılavuzuyla çevirdik. Buna göre Ahmet Midhat 6 Ocak 1891, Ekrem Bey 15 Şubat 1891 tarihinde basılmıştır.

notebooks (books) were published in 1308 (1891) and the last in 1311 (1895).

In this article, his writings on Recaizade Ekrem Bey, which he dealt with in the second notebook, will be evaluated. Two notebooks are located together in the book we are examining. In the first notebook, Ahmet Midhat, in the second notebook, Mr. Ekrem was examined. We published an article about his review of the first notebook, namely Ahmet Midhat, and presented the text to the reader. With this article, we aimed to evaluate his writings on Recaizade Ekrem and to present the text to the attention of readers and researchers. In this way, we will provide material for those who will work on Mr. Ekrem. We think and hope that the access of researchers who do not speak Ottoman Turkish to this information about Mr. Ekrem will contribute to new researches.

Keywords: Alishanzade Ismail Hakkı, Recaizade Mahmud Ekrem, poem, elegy.

GİRİŞ

Alişanzade İsmail Hakkı 1871 yılında İstanbul'da doğmuş, Fevziye Rüşdiyesinden sonra Mekteb-i Mülkiyenin idadi (lise) ve yüksek kısmına devam edip 1899 yılında eğitimini tamamlamıştır. Mekteb-i Mülkiye, devletin nitelikli memur yetiştirmek için açtığı nitelikli eğitim verilen modern bir okuldur. II. Mahmud döneminde memur yetiştirmek için Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye adlı iki okul açılmıştı (Akyıldız, 2019, s. 238-240). İkinci okulun adı devlet memurları için edebî bilimlerin önemini göstermesi açısından manidardır. Mekteb-i Mülkiye'de de bu anlayış devam etmiş, Türkçe, kompozisyon ve yabancı diller (Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice, Bulgarca) önemsenen dersler olmuş, Recaizade Mahmud Ekrem gibi önemli edebiyatçılar bu okulda hocalık yapmışlardır (Parlatır,1983, s. 31-33). Bunun sonucu olarak bu okuldan mezun olanlar edebiyata ilgili oldular. Bunun en iyi örneklerinden biri İsmail Hakkı'dır. Daha öğrenciyken Nahl-i Emel dergisinde (1886) yazmaya başladı. Dönemin önemli edebiyat dergisi Mekteb'de şairler yazdı, şairleri *Sevdâ-yı Hazân yahud Teessür* (İstanbul 1308/1891) adıyla kitaplaştı. Gençlik hevesi olarak gördüğü şairliği terk ettiğini söyleyen İsmail Hakkı, şiirden uzaklaşarak edebiyat incelemelerine ve çeviriye yöneldi. Şiir, öykü ve roman çevirileri yaptı. Baudelaire'nin Elem Çiçekleri'ni ilk çeviren kişi olarak da bilinmektedir (Uçman, 2017, s. 18). Çevirilerinden Salambo ve Elem Çiçekleri hâlen yayımlanmakta ve okunmaktadır. Yakın zamanda ölen çağdaşları hakkında monografilerden oluşan bir seri düşünülmüş, sadece Muallim Naci yayımlanmıştır.

14. Asrın Türk Muharrirleri adlı seride İsmail Hakkı, çağdaşı dört yazarı ele almış ve her biri üzerine 78, 83, 88, 92 sayfalık kitaplar oluşturmuştur. İsmail Hakkı bu kitaplara defter adını verir. Böylece dört defter oluşur ve basılır. Defterler bağımsız olarak basıldığı gibi bir arada da basılmıştır. Ahmet Midhat ve Ekrem Bey'e ait olanları 1308'de tek kitap olarak da basılmıştır. Dördünün bir arada da olduğu basım vardır. Buradan yola çıkarak defterin bölüm karşılığı kullanıldığını da söyleyebiliriz. İki defter bir kitap, dört defter bir kitap gibi. Kitabın boyutu ona on dördür. Kapak mukavva sırtı deridir. Defterlerin başında yazarların birer fotoğrafı ve birkaç satırlık el yazısı örneği bulunmaktadır. Her iki defter de Vatan Kütüphanesi Sahibi Ohannes Ferid tarafından bastırılmıştır. İlki Artin Asadoryan Şirket-i Mürettebiyesinde Ocak, ikincisi ise Mahmut Bey Matbaasında Şubat ayında basılmıştır.

Kitabın başında yer alan “İfâ-yı teşekkür” kısmında Padişah sayesinde yazdığı 14. Asrın Türk Muharrirleri'nin ikinci defterinde Ekrem Beyefendinin şiirleri ve diğer eserlerine ilişkin bazı görüşlerini ortaya koyduğunu söyler. Ahmed Midhat Efendiye ele aldığı birinci defterin basılan iki bin nüshasının 15-20 gün içinde tükenip ikinci baskıyı talep ettirecek kadar halktan (okurlardan) ilgi, önemli edebiyatçılar tarafından takdir, teşvik ve övgü görmesinden dolayı müteşkkir olmuştur. İsmail Hakkı yazarların halkın rağbetinden çok, eserlerin gerçek değerini tartacak güç ve yetkinlikteki erbabların takdiriyle övünmelerinin doğru olduğuna inandığını belirtir. Yeni defterler yazmaya başladığını, ele aldığı edebiyatçıların belirlenmesi, yazılması ve yayımlanması noktasında herhangi bir seçim, tercih, öncelik sonralık sıralaması gözetmediğini açıklar. Hepsinin ortak özelliği önemli, büyük sanatçılar olmaları ve eserlerinin yüksek değer taşımasıdır.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Âlişanzâde İsmail Hakkı, Rezaizade Mahmut Ekrem'in eserlerini değerlendirdiği kitabına Ekrem'in ilk şiir kitabı Yadigâr-ı Şebâb'da yer alan “Şeb-i mehtab”da redifli gazelinin matla beyti ile Zemzeme'nin ilk kitabında yer alan bir başka gazelinin matla ve onu izleyen iki beyitini alıp bunları yeni söyleyişin güzel, etkili örneği olarak göstermekle başlar. Ekrem'in hem söyleyişini hem zekâsını hem edebiyatta ufuk açısını takdir eder. Bu girişle onun sözün başında gelmek istediği asıl nokta eski edebiyatın ne olduğuyla ilgili bir saptamada bulunmak ve yeni edebiyatın ne getirdiğini belirlemek, eski ile yeninin temel farkını ortaya koymaktır.

İsmail Hakkı'ya göre Tanzimat öncesinde edebiyat denilince birkaç münacat, naat, mesnevi ve müfredat hariç, anlaşılması güç,

süslü sanatlı bir dille yazılan, gerçekte bağı olmayan âşık maşukların yer aldığı şiirler akla gelmektedir. Burada adını vermeden Namık Kemal'in âdeta karikatürleştirerek çizdiği âşık ve maşuk tipiyle ilgili sözlerini aktarır, dolayısıyla ona hak verir. Eski edebiyatın dili, üslubu ve gerçeklikle olan bağı üzerinde durur. Karmaşık, art arda ulanmış, anlaşılması güç, sanatlı bir dil ve üslubu vardır. Şiiri ise gerçekten kopuk, inandırıcılığı olmayan, abartılılarla dolu bir özellik taşır. Kişileri, etten kemikten kanlı canlı gerçek insana benzemezler.

Bu yönüyle eksik ve kusurlu buldukları edebiyat anlayışının karşısına yeni bir anlayış konulur. Bu işlevsel, işe yarayan bilhassa yarırcı, eğitici bir edebiyat anlayışıdır. İsmail Hakkı'ya göre bunu önce Akif Paşa, Reşit Paşa, Ziya Paşa sonra Şinasi ve Namık Kemal hem şiirleri hem makaleleriyle ortaya koymuşlardır. Buna göre edebiyat insanın duygu ve düşünce gücü ile yeteneğini geliştirip mutlu olmasını sağlayan bir vasıttır. Ruhu eğitir, düşünceleri parlatır, açar ve ahlaki güzelleştirir. Yukarda adı geçen Tanzimat'ın yol açıcıları, edebî babaları, edebiyatın dışından çok içine yönelmişler, güzellik ve inceliğinden daha fazla düşünce açısından getirdiklerini önelemişlerdir. Edebiyat, ortaya koyduğu bilgece ve ince düşüncelerle insanın ahlakını yüceltme, erdemlerini zenginleştirmeye hizmet eder. Kulaktan çok vicdana etki ederek kalplerde erdemini yerleşmesinde etkili olur.

Edebiyatın işlevselliği, kalpleri etkileme, vicdanları inceltme, zihinleri açma, düşünceleri eğitime konusundaki hizmeti ortaya konulmuş, yayılmaya çalışılmış, belli ölçüde de benimsenmiştir. Ancak medreselerdeki eğitim sistemi bu yeni düşünce ve uygulamaların gençler arasında yayılmasında yardımcı olamamış, tersine engel olmuştur. Dolayısıyla gençler bu yeni düşüncelerden gerektiğince yararlanamışlardır.

Bunun eksikliğinin duyulduğu bir zamanda Ekrem'in edebiyat dünyasına girdiğine sözü getiren İsmail Hakkı, Talim-i Edebiyat'ı yayımlayarak edebiyat mensuplarına edebiyatın bilgi ve yöntemlerini en ince noktalarına kadar açması; onları bu konuda aydınlatması nedeniyle Osmanlı Edebiyat tarihinin ona müteşekkik olduğunu söyler. Sözü ona bağlamasına rağmen şiirini incelemeye geçmez. Bu kez de şiirin ne olduğuna değinmek ister. Şimdiye kadar şiir ve şairi tarif eden makaleler yazılmışsa da bunların konuyu yeteri kadar inceleyip açıklayamadığını düşünür, bunlardan örnekler verir. Örnekleri devrin iki otoritesi, Namık Kemal ve Rezaizade Mahmut Ekrem'den seçer.

İlk olarak Namık Kemal'in Cezmisinin “Şair nedir?” diye başlayan kısmını alır. Alıntının başı ve sonu şairle ilgilidir ama arada kalan kısımda bunlarla ilgili bir tanım, bir bilgi bulamadığını söyler.

Bunun nedenlerinden biri de Namık Kemal'in makale dilinin bile sanatkârane olmasıdır. Arada kalan kısımda şairin işinin zorluğu ile şairin içine düştüğü durum anlatılmaktadır. Şairin yükü ağırdır. İşte bu yükü taşıyan kişi şair, şairin feryadı ise şiiirdir. Şairlik on beş heceyi vezne uydurmak, yirmi sekiz kelimeyi kafiye yapmakla sınırlı teknik bir iş değil, bir duygu hâlidir. Aslında burada sanatlı anlatımından dolayı zor anlaşılrsa da bir tanım vardır.

İkinci örnek Ekrem'den alınır. İki parça alıntı yapılmıştır. Ekrem'in dili de sanatkâranedir. Ekrem'in bir tanım yapmadığı konusunda İsmail Hakkı haklı görünür. Ekrem şiiir ve şair tanımı yapmaz, daha çok şiiiri doğuran hâlleri anlatır. Ya İsmail Hakkı kendi amacına uygun örneği seçmiş ya da seçtiği alıntı amaca uygun değildir. Zaten Ekrem de söze "nefais-i şiiiriye" diye başlamıştır. Bu başlangıçtan tanım beklemek uygun olmasa gerek. Ekrem şiiiri doğuran hâlleri ve güzellikleri anlatmak ister ve anlatır. Bilindiği gibi Ekrem, Romantizme bağlı, bireyci bir şairdir; şiiirde güzelliği önceler ve arar. Güzellik de romantik sayılacak sevilen hâllerden doğar. Bu örneklerden yola çıkan İsmail Hakkı, iki üstadın şiiir ve şair tanımı yapmadığını, aldığı satırlarda şiiir ve şairle ilgili tek kelime bulunmadığını af dileyerek öne sürer ve sözü kendisine getirir. Sevdayı Hazan adı altında şiiirlerini topladığı kitabında yaptığı tanımları aktarır. Kendi tanımının diğerlerinin eksikğini gideren daha olgun bir tanım olduğuna inanır. Oysa onun tanımının da diğerlerinden pek farkı yoktur. Yaklaşımı ve üslubu bakımından onlara benzer. O da Ekrem gibi şiiiri doğuran hâlleri, şiiir için esin kaynağı olan öğeleri sıralar ve bunları açıklamaya girişir. Şiiiri doğuran, şiiir ilham eden en önemli öge tabiat olarak görülmektedir. Ekrem de bir romantik olarak tabiata hayrandı. O dururken şiiir için başka öğretmene gerek duyulmamalıydı. Tabiata hayranlığını Takdir-i Elhan'da "Hepimiz Tabiatın Acemi Birer Şakirdiyiz" diye özetlemişti (Akyüz, 1986, s. 84).

İsmail Hakkı da tabiatı temel alan bir tanım yaptıktan sonra tabiat üzerinde uzun uzun durur. Onun farkı tabiata duyguyla değil düşünce ve algı açısından yaklaşmasıdır. Tabiat duyguyla olduğu kadar idrakle algılanır. Bu nedenle tabiatın kendisi kadar ifade edilişi ile bunun yarattığı güzellik ve etki önemlidir. Buna bağlı olarak eser okunurken hangi algıyla okunduğu önemlidir. Algı etkiyi belirlemektedir. Namık Kemal'in Devr-i İstila ve Evrak-ı Perişan'ının saygı, yücelik ve büyüklük duygularının öne çıktığı zamanda okunmasının etkiyi arttıracığını söyler. Benzeri bir örneği Hamit'ten de verdikten sonra sözü Ekrem'e getirir. Onun şiiirlerinin ne zaman hangi koşullarda, hangi fikir ve ruh hâlinde etkisini arttıracığını söyler. Okur bu hazırlık içindeyse etki gerçekleşir.

İsmail Hakkı bu girişten sonra Ekrem'in şiirlerinden örnekler vermeye başlar. Hilal-i Seher şiirinin tamamını adını vermeden aktarır. Bununla mehtabı seyredirken kalbi kaplayan duyguyu aktarmak ister. Bu manzume sözü edilen duygunun yansımadır. Bunun dışında bir yorum yapmadan başka bir şiire ve onun yansıttığı duyguya geçer.

Bazı geceler geniş bir çimenlikte denize karşı yıldızların sönmük ışığı altında içe doğan garip duyguyla kalbin sessiz feryadını dinleyip çevreyi saran karanlık sonsuzluk içinde düşündüğümüzde fikri kapsayan düşünce ve hayallerin hakikatini anlamaktan aciz kaldığımızda Ekrem'in şu şiiri imdada yetişir, bizim duygularımızı o söylemiştir, şiirde onları buluruz diyen İsmail Hakkı, Tefekkür adlı şiirin tamamını alır. Bu manzumelerdeki üstün özellikleri aramayı ise anlamsız bulur. Bu, bülbülün nağmesindeki sesleri tahlil etmek, yıldızın ışığındaki gizleri aramak kadar gereksiz ve boş bir çabadır. İyi bir şiir etkisini gösterir, onu irdelemek için eşelemeye gerek yoktur.

İsmail Hakkı birdenbire şairin mersiye söyleyciliğine atlar. Fransız şiirindeki idilden söz eder. Bizde idil olmadığını öne sürer ve mersiye konusuna geçer. Mersiyenin edebî değer taşımasının teesürün hayali duygulardan oluşmasına bağlı olduğunu söyler. Teesürün başka kaynaklarını edebiyat içine dahil etmez. Mersiye söyleyenin tabiatla ilişkisi üzerinde durur. Buna göre mersiye yalnız tabii olandan değil, tabiinin hayalle ilişkisinden doğar. Edebî teesürü sağlayan maddi olan değil hayali olandır. Şair gerçeği görür, sonra yitirir, sonra yeniden yaratır. İsmail Hakkı hissi şiir ve tabii şiir üzerinde durur ve şairi de ona göre iki gruba ayırır. Hissi şair, tabii şair. Tabii şairinin avantajı, gerçeği daha iyi yansıtmadır. Hissi şair gerçeğe yaklaşabilir. Mersiyeden bahsederken başka konuya giren İsmail Hakkı konusundan uzaklaştığı için af dileyerek mersiyeye döner.

Mersiyenin çok eski olduğunu söyleyerek söze başlar. Mersiye ilk olarak tabiattaki kırılış ve yok oluşlar, sonra aşk ve başka bireysel acılar, yakınların kaybı üzerine oluşan duyguları ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Felaketler ve üzümlükler nedeniyle doğan elemi hafiflettir, karamsarlık anında kişiyi teselli edip cesaretlendirir, kaygıları giderir. Mersiyenin önemli bir özelliği de genellikle sade oluşudur. Mahvolmuş bir hatıraya ilişkindir. Bazen de bir mezar taşı üzerine yazılmış gamlı bir hitabedir. İsmail Hakkı söylediklerini örneklemek için Ekrem'in bir mersiyesini alır. Bu mersiye bir mezar taşı kitabesi özelliğindedir. İsmail Hakkı'ya göre mersiye, matemini siyah örtüsü altında dağılmış saçlarıyla tabut üzerine kapanmış sakince ağlamaktadır. Ekrem'in mersiyeleleri öyle etkilidir ki taşlar,

serviler dayanmaz, mevta mezarından kalkarak teessüre eşlik eder. Bunu örneklemek için Ekrem'in kızı Piraye için yazdığı beş bentlik Tahassür şiirinin üç bendini alıntılar.

Mersiyenin ikinci özelliği zayıf kalbin hâlini bildiğinden sükûneti sevmesidir. Yıldızları dağıtmak, altın kubbeyi yıkmak gibi abartılı ve tabiata aykırı bir söylem tutturmaz. İsmail Hakkı'ya göre bunlar elem ve hüznün âşıkane tadını, güzelliğini yok eder. Bu görüşünü örneklemek için Ekrem'in üç beşlikten oluşan Ferdâ-yı Tedfin şiirinden iki beşlik alır. Ona göre bu şiir bir ölümün doğurduğu hakiki ve tabii üzüntüyü mutlu ve gülen bir manzara içinde doğru ve doğal olarak yansıtır. Bazen duygu ve düşünceleri layığıyla ortaya koymak için aşkla dolmak gerekir diyen İsmail Hakkı yine Ekrem'in Yakacık'ta Bir Mezarlık Alemi'nin beş bendinden ikisini alarak görüşünü ispat etmek ister. Aşkla dolu olmayan bir şairin böyle bir şiir yazması olanaksızdır. Ekrem bu şiir için yaptığı "Yakacık'ta akşamdan sonra bir mezarlık âlemi - ki hissiyât-ı muhabbetin efkâr-ı hikmetle âheng-i imtizâcını tecrübe maksadıyla söylenmiştir." açıklaması İsmail Hakkı'yı doğruluyor (Parlatır vd, 1997, s.30).

Mersiyenin üçüncü özelliği üzgün insanın kalbinin derinliğine girip onu teselliye çalışmasıdır. Yavrusunun mezarına kapanmış genç anneyi teselli eder, kızının vefatı üzerine bir pederi şöyle anlatır diyerek yeni bir şiir alıntılar. Bu, Ekrem'in Şura-yı Devlet üyesi merhum Midhat Beyin ağzından kızı Fahire için söylediği yedi beyitlik kısa bir şiirdir. İsmail Hakkı bu şiir için kısa bir yorum yapar. Bu manzumeyi okurken vicdanın kulağı sakin sakin ağlayan kalbin sesini işitiyor der. Şiirin başarısını sözcüklerin seçimi, hiçbir fazlalık içermeyen şiirin damıtılmış olması, sözlerin doğallığının ruha kattığı ahenkte görüyor.

Şiirde geçen "Bülbül-i nâtikan neden sustu/ Soldu mu âh gonce-i dehenin?" beytini bir kez daha alıp yorumlar. Geleneğin gül bülbül ilişkisi içinde yetişen Ekrem'in takdirinde aciz kaldığını söyleyerek onu över. Ekrem, Şark baharının gül ve bülbülüne dayalı bir benzetme yapar. İsmail Hakkı buradan yola çıkarak çocukla gül ilişkisi üzerinde durur. Çocukların dudakları gül rengindedir, Her şeyi anlamak için soran seslerindeki ahenk anneleri için bülbül sesinden güzeldir. O çocuklardan birinin vefatını bundan daha mükemmel anlatan başka bir Türk şairi çıkmamıştır.

İsmail Hakkı burada bir kez daha konu dışına çıkarak kadınların yaratılışları gereği avantajlarına güzel sanatlara ilgi göstermelerini eklerlerse güzel eserler vereceklerini, Hazine-i Evrak dergisinde beğenilen yazıların altında kadınların imzası olduğunu söyler ve onları takdir eder. Fransız edebiyat kitaplarında Hügo, Buvalo gibi yazarların

yanında Madam dö Julyer, Madam Estail gibi kadınların eserlerine rastlanıldığını söyledikten sonra kadınların başka sanat dallarında da başarılı oluşlarını över ve başarı nedenlerini birkaç sıfatla açıklar. Yavrusunun mezarına kapanıp ağlayan bir annenin ağlamasının dinleyene acı gözyaşları döktürmesinin güzel şiirler doğurmasıyla konuya döner ve yine tanıdık bir kız için yazıldığını söylediği uzun bir şiiri aktarır. Bu şiiri de latif, yakıcı, ruh inletecek kadar hüznü olmasıyla beğenir. Birkaç sözcükle mahir ressamı kışkırtacak kadar mükemmel bir tasvir yapıldığını bunun kimseye nasip olmadığını söyledikten sonra bir kez daha konudan ayrılır, sözü yine kadın yazarlara getirir.

Kadın yazarların ayrıntıya düşkün olmaları, yazdıklarının etkisini azaltmakta hatta yok etmektedir. Ayrıca bir başka güçle daha karşı karşıyadırlar. Hoş hayallerini, etkileyici hatıralarını tamamıyla yazamazlar. Buna sebep yaratılıştan getirdikleri özelliğin en büyüğü olan iffet duygularıdır. Bu duygu onları bir otosansüre sevk eder. Yüzleri kızarmadan hayallerini yazamazlar, şiirlerinde daha çok hayallerden yakınırlar. Bu düşüncelerini örneklemek için Şair Nigar Hanım'dan bir alıntı yapar. Bu satırlarda Nigar Hanım, ne çok acı çektiğini, mutluluktan bir pay alamadığını, ümidini yitirdiğini, bunlarla ilgili yanık ahlar ettiğini, ama kalemine yine de sabrı önerdiğini söyler.

Biz yine mersiye gelelim diyen İsmail Hakkı mersiyesinin bir başka özelliğine sözü getirir. Buna göre mersiye sanat-ı nakil (aktarma sanatı)dir. Bu sanat ya da üslup Batı şairleri arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sanatı bizim çağdaş edebiyatımızda Ekrem'den başka kullanan yoktur diyen İsmail Hakkı, Makber ve Çiçek şiirlerinin buna örnek gösterir. Çevreye ait öğelerin tasvir edildiği şiirlerde mekândan insana başarıyla geçilmiştir. Doğal çevre ile mezardan, mezarın içindeki kıza geçilmiştir. İkinci şiir parçasında da yine çevreden verimli kıza geçilir. Çiçek gibi insan da ölebilmektedir.

Mersiyesinin en önemli özelliği okuyanı etkilemesi ve hüznlendirmesi, acıyla acılandırmasıdır. Bununla birlikte mersiye adı altında yazılmış bazı şiirler bu özelliği taşımaz, bazıları ise mersiye adını taşımaya da etkili bir mersiye özelliği gösterirler. Burada addan ziyade etki gücü önemlidir. Bu özellikteki şiirlere Zemzeme'de de rastlanmaktadır. Letaif-i İnşa sahibi Refik Bey için yazılan "Refik" ya da "Genç Bir Şâ'ir-i Ecelreside" başlıklı mersiye bunlardandır. Bu şiirde aklen acıma görülmekle birlikte kalben acıma görülmediğini söyleyen İsmail Hakkı, şiirin kalben kendisini etkilemediğini belirtir. Etkiyi azaltan bazı beyitleri alarak eleştirir. Bazı parçaları ise bilinen şeyleri bilindik biçimde söylemesiyle basit bulur. Buna karşılık

“Yakacıkta Bir Mezarlık ‘Âlemi”, “Yaprak” ve “Yâd Et” manzumelerini güzel ve etkili mersiye örneği kabul edilmesini yerinde ve uygun bulur. Yad Et'ten alıntılacağı parçaları mersiye'nin güzel örneği olarak niteler. Yeis, hüznün ve kederi mersiye'nin önemli öğeleri olarak vurgular. Bu şiirde mazi'nin önemi üzerinde durur. Mazi bir daha gelmeyeceği için keder ve hüznün verir, hele mesut bir maziye.

İsmail Hakkı sözlerini şiirde yenilik üzerine sürdürür. Yeni hayaller yeni şekillerle süslenirse ondan alınacak zevk iki katına çıkar. Hep aynı özellikte yazmakla gelişme olmaz. Görüleni yazmakla yetinmek yerine düşünüleni yazarak başka şeylerin olduğu gösterilmelidir. Yeni bir söyleyişe de gereksinim vardır. Yeni düşünce, yeni hayal, yeni benzetme yeni bir söyleyişi de getirecektir. İsmail Hakkı'ya göre yeni, hem farklı hem güzeldir. İsmail Hakkı bu tarz şiir için Ekrem'den örnek verir. İçerik, düzenleniş açısından yeni olduğu söylenen şiir, yıldızlar içinde mehtaba benzetilmiştir.

İsmail Hakkı şiiri doğuran koşullar, ortam ve ruh hâli üzerinde de durur. Buna göre şiir tabiatın ilhamıyla gelir; ruhun dinginlik ve içe döndüğü zamanlarda yazılır. Bu doğal bir yazılış sürecidir, anılan koşullarda kendiliğinden gelişir. Bazen de çalışarak, nefsi zorlayarak şairce çabıyla şiir yazılır. Bu durumlarda yazılan şiir yapma çiçeklere benzer, onlar gibi ruhsuz ve renksizdir. Oysa doğada bile sebep sonuç ilişkisi içinde oluşan bir ortam vardır, şiiri tetikler. Böyle seveda ile dolu anlarda şiir yazılabilir ya da yazılmalıdır.

İsmail Hakkı, Ekrem'in bazı şiirlerinde gördüğü kusurlar üzerinde durur. Bazı alıntılar yaparak bunlarda gördüğü eksiklik ve aksaklıkları örnekler. Onu bazı yönlerden eleştirir. Ardından eleştirilerini dengelemek ister ve yine onun şiirlerinin değeri ve başarısı üzerinde durur.

İsmail Hakkı şiir bahsini tamamlamıştır. Ekrem'in bir başka yönü olan çevirmenliğine sözü getirir. Bu konuya da övgüyle başlar, Ekrem'i çeviride mahir görür, bazı şiir çevirilerinin Fransızca asıllarından güzel olduğunu söyler. Bu ayrıcalık her şaire nasip olmamıştır.

Her eserin kendine özgü özellikleri ve bundan kaynaklanan değeri vardır. Çeviri bu özellikler korunarak yapılmalıdır, bu da zor mesai gerektirir. Güzel bir çeviri için yazarın bakış açısı araştırılıp keşfedilmeli ve buna uygun olarak çevrilmelidir. İkinci olarak eserin yazıldığı dilin kurallarına bilmek yeterli değildir. Çevirmenlerin eserin edebî değeri, özellikleri ve içeriği konusunda da bilgili olmaları ve kendi dillerini de iyi bilmeleri gerekir. İsmail Hakkı'ya göre Ekrem Bey'de bu özellikler vardır. Edebî yanı güçlü, Fransızcası yetkindir.

Onun bu özelliğini örneklemek için Lui Kuzen Despiro'dan yaptığı mensur, Mari Üstüvaret'ten yaptığı manzum çeviriden parçalar aktarır. Ekrem Bey'in çevirileri hem doğru olmaları, hem özgün eserin tüm güzelliklerini korumasıyla başarılıdır.

İsmail Hakkı son söz olarak Ekrem üzerine değerlendirme yapmanın cüret işi olduğunu, haddini aşmış görülmenin kendisini üzüp utandıracağını söyler ve görüşlerinin samimiyetinden şüphe edilmemesini ümid eder.

SONUÇ

İsmail Hakkı 14. Asrın Türk Muharrirleri dizisinin ikinci defterinde Recaizade Mahmud Ekrem'i ele alır. Tanzimat edebiyatının üstad unvanlı sanatçısı Recaizade Ekrem hem edebiyat üzerine düşünceleri hem çok yönlü yazarlığıyla bilinir. Şiir, hikâye, roman, tiyatro, mektup, takriz ve çeviri türlerinde eserler vermiştir. Böyle çok yönlü bir sanatçı üzerine bir kitap yazılınca beklenti de büyük olmaktadır. İsmail Hakkı çalışmasında beğenip takdir ettiği, etkilendiği Ekrem'i tüm yönleriyle ele almamış, daha çok şiiri ve biraz da çevirmenliği üzerinde durmuştur. Hikâye ve romancılığına ise hiç değinmemiştir. Kitabın sonuna koyduğu ekte Vuslat tiyatrosu üzerine görüşlerini Murad Bey için yazacağı defterde, Muhsin Bey hikâyesi ile ilgili değerlendirmelerini de Sezai Bey'le ilgili defterde yazacağını belirtir. Bu defterleri planlamasına rağmen yazamadığını biliyoruz. Bu nedenle İsmail Hakkı'nın Ekrem'in hikâyeciliği ve tiyatroculuğu üzerine söyleyeceklerini merak etmemize rağmen öğrenemiyoruz.

İsmail Hakkı, Ekrem'in şiirini değerlendirmeden önce eski edebiyatla ilgili bazı tespitlerde bulunur, Tanzimat edebiyatının ondan hangi yönleriyle ayrıldığını, nasıl bir edebiyat anlayışı getirdiğini ana çizgilerle belirler. Tanzimatın ondan ayrılan temel özelliklerini ortaya koyar. Yeni edebiyat anlayışı medrese eğitimi nedeniyle gençler arasında arzu edildiği kadar yayılmamıştır. Ekrem böyle bir zamanda gelip düşünce ve uygulamalarıyla gençlere yol göstermiştir. Bu nedenle ona teşekkür etmek gerekir. İsmail Hakkı, Ekrem'in yeni Türk edebiyatına katkısının büyük olduğu üzerinde durur. Onun şairliğini de beğenir, bu nedenle de değerlendirmeleri övgü ve takdir içerir. İsmail Hakkı tarafsız bir değerlendirmeci olmak arzusundadır. Bu nedenle sadece övgüyle yetinmez, yer yer eleştirilerde de bulunur. Örnekler vererek Ekrem'in şiirlerinde gördüğü kimi kusurlar üzerinde durur.

İncelemesine başlarken bir şiir tanımı yapmak ister. Bu konuda iki büyük ustaya Namık Kemal ve Ekrem'e başvurur. Onlardan alıntılar yapar, ancak bu alıntılarda bir şiir tanımı bulamadığını söyler.

Örnekleri tanımdan ziyade şiiri doğuran hâller üzerinedir. Bu edebiyatımızın genel bir sorunu olmalıdır. Henüz kavramlaştırmada yeterli değiliz. Sanatlı anlatım içinde boğulmaya devam etmekteyiz. İsmail Hakkı'da da bu zaaf görülmektedir. Onun da anlatımı sanatlıdır, dolayısıyla düşüncelerini anlamak güçleşmektedir. Şiirle ilgili değerlendirme yaparken Batı edebiyatına da yönelir. İdil türünden söz eder. Bizde idilin pek tanınmadığını ve yazılmadığını söyler.

İsmail Hakkı Ekrem'in şiirini değerlendirirken mersiye konusuna girer ve uzun uzun mersiye'nin özelliklerine değinir. Bunun Ekrem'le bir bağı vardır elbette. Çünkü Ekrem iki çocuğunu kaybetmiş, onlar için mersiyeler yazmıştır. Dolayısıyla İsmail Hakkı onun bu yönüne ağırlık vermiş olur. Ekrem, edebiyatımızda mersiyeleriyle öne çıkmış bir şairdir. İsmail Hakkı da onun mersiyeçiliğini başarılı bulur.

İsmail Hakkı zaman zaman Ekrem'in şiirinden ayrılır ve konu dışına çıkar. Ekrem'in şiirinden ayrıldığı zamanlarda yine konusu şiirdir. Okur, şiirin doğuşu, tabiat, ilham, şair tipleri gibi konulara değinir. Asıl konusu olan Ekrem'in şiirinden uzaklaştığını fark edince özür dileyerek konuya döner. Söylediklerini örnekler ve Ekrem'in şiirinden uzun alıntılar yapar. Önce kendi görüşünü söyler, sonra Ekrem'den görüşlerini ispatladığına inandığına uygun düşen şiirlerden alıntı yapar. Zaman zaman başka şairlerle karşılaştırmalar da yaparak Ekrem'in şiirini değerlendirmeye çalışır.

İsmail Hakkı; kültürü, edebiyat bilgisi, şairliğinin getirdiği birikim ve donanımı, Batı edebiyatına vukufu nedeniyle çağdaşı yazarlar üzerine eleştiri, inceleme kitapları oluşturmuş, bizde Batılı anlamda monografi ve biyografinin yolunu açarak türün tanınmasına katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, A. (2019). Mekteb-i Mülkiyye. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ek-2, 238-240. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-mulkiyye>, (erişim tarihi:13.12.2019).
- Akyüz, K. (1986). *Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.
- Develioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Edem, A. İ. H. (1912). *Ondördüncü asır Türk muharrirleri birinci defter Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: Artin Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

- Esen, C. (2017). *Alişanzade İsmail Hakkı'nın Sanat ve Edebiyat Yazıları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Gökçek, F. (2012). *Küllerinden doğan anka Ahmed Midhat Efendi üzerine yazılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, O. (1995). *İsmail Hakkı Eldem. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eldem-ismail-hakki> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Parlatır, İ. vd. (1997). *Recâi,-zâde M. Ekrem Bütün Eserleri*, C.II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları:2941.
- Şemseddin Sami (1989). *Kâmûs-ı Türkî* (3. bs.). İstanbul: Çağrı Yayınlar: 2.
- Uçman, A. (2001). *A history of Ottoman poetry'nin yayımlanmamış VII. cildi*. Türklük Araştırmaları Dergisi, 9.
- Uçman, A. (2017). *Kendi kalemıyla Âlişanzâde İsmail Hakkı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

.....

İfâ-yı teşekkür

Şâye-i hem-vâye-i şehriyârîde “On Dördüncü ‘Asrın Türk Muharrirleri” ‘unvânıyla teşkiline muvaffak olduğum kütübhâne-i meşâhîrin bu kerre neşrolunan ikinci defterinde Üstâd muhterem Ekrem Beyefendinin eş’âr ve âsâr-ı sâ’ire-i edebiyelerine dâ’ir ba’zı mütâla’ât der-meyân olunmuştur.

Kütübhânenin edîb-i hakîm Ahmed Midhat Efendiye mensûb olan birinci defterinin, (3) iki bin nüsha olarak temsil edilmiş olduğu hâlde şu on beş yirmi gün zarfında tab’-ı sânisine ihtiyâc massettirecek sûrette râğbet-i ‘umûmiyyeye mazhariyyetinden ve bu münâsebetle ekâbir-i üdebâmızdan ba’zıları tarafından bi’l-hâssa bu ‘abd-i ahkar hakkında ibzâl buyurulan takdîrât-ı müşevvikânenen dolayı husûle gelen hissiyyât-ı minnet-dârânenin teşekküründen hakîkaten ‘âcizim.

İ’tikâd-ı kemterânemce bir muharrir eserinin mazhar-ı takdîr-i ‘umûmî olmasından ziyâde, o eserin mâhiyyet-i hakîkiyyesine tamâmıyla vâkif olabilen (4) birtakım erbâb-ı iktidârın takdîr ve tahsînlerine mazhariyyetiyle iftihâr etmelidir.

Âsâr-ı ‘âliyyelerinden bahsolunacak üdebâ-yı kirâmın yekdiğerine takdîm ve tercîhi gibi bir şey anlaşılacak üzere

müte'âkiben neşrolunacak defterlerin bilâ-intihâb yazılmaya başladığı ve intişârında dahi sıra cihetiyle hiçbir güne tertib ve intizâm gözetilmediği ayrıca 'arz olunur.

Fi 3 Şubât sene 1306

Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne me'zûnlarından İsmâ'il Hakkı (5)

Daha on sekiz yaşında iken :

"Yar her sûdan hüveydâdır şeb-i meh-tâbda"

"Cân u dil mest-i temâşâdır şeb-i meh-tâbda"

gazeli gibi kalb âşinalıkta geceleri ağaçlardan, bulutlardan dökülen; denizlerde, derelerde yıkanan nûr-ı latîf-i kamere fâ'ik ve biraz sonra:

"Yaksan beni hevâya uçursan remâdımı."

"Terk eylemem mürüvvetini i'timâdımı."

"Yek-renk kıldı neş'e-i dünyâyı mihnetin,"

"Fark etmez eyledi şebimi be-imdâdımı."

"Belki acırdın anda görüp nakş-ı hüsnünün,"

"Tîğ-i gamnla pâreleseydin fû'adımı."

beyitleri misillü her bir mısra'ı, her bir kelimesi şiddet-i (6) 'azametin en güzel birer nümunesi denilmeye lâyık eş'âr tanzim eden Ekrem Beyefendinin ufk-ı dil-pezîr-i edebde tulû'-ı pertev-i zekâları öyle bir zamâna müsâdif olmuştur ki edebiyâtın maksad anlaşılmayacak derecede müselsel, rûha sıklet-bahş olacak sûrette müsecca' ifâdât ile birkaç münâcât ve na't ve ba'zı mesnevî ve müfredât istisnâ edildiği hâlde bir edibimizin dediği gibi "Feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemî 'alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağırıkça 'arş-ı a'lâ sarsılır, ağladıkça dünyâ kan tûfanlarına gark olur 'âşıklar; boyu servden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma'sûkalar" tasvîr eden manzûmâtın 'ibâret zannolunurdu.

(7) Vâkı'â maksadları 'Âkif Paşa, Reşîd Paşa, Ziyâ Paşalar ve mu'ahharan Şinâsi ile Kemâl Beyler... gerek eserlerinde ve gerek Tasvîr-i Efkâr ile makâlât-ı sâ'irelerinde edebiyâtın "Efrâd-ı beşerin birçok hissiyyât ve infi'âlâtını ve kariha itlâk olunan kuvve-i sanihasını tevsî' ile esâs sa'âdeti te'sîs için ittihâz olunmuş bir vâsıtâ olduğu ya'ni mürebbi'-i rûh ve müzekkî-yi efkâr olan emsâl-i ahlâkım tezyînine hâdim bulunduğu" ve hakikat-i edebiyenin dahi "Sözün letâfet ve zarâfet-i zâhirânesine temâyül etmeyecek letâfet ve zarâfetini fazâ'il-i ahlâka hizmet edecek muhâkemat-ı dakika ve hikemiyyeden 'ibâret olup belîğâne ifâde olunmuş bir fikrin sâmi'adan ziyâde vicdâna infâz-ı ahkâm ederek fazâ'ilin kulûbda esâs-ğır

olmaklığına en mü'essir bir vâsıta bulunduğunu" ifhâma mümkün mertebe bezl-i mukadderet eylemiş idiyeler de medâris-i edebiyede (8) tedris olunan kitâblar, ya müşevveş-i efkâr birtakım mutavvelât veyâhûd Siyer-i Veysi ve Şefik-nâme gibi birer mu'ammâ itlâkına sezâ-vâr risâlelerden 'ibâret olduğundan nevreside-gân-ı zamân için lâyıkiyla istifâde mümkün olamamış ve elân da olamamakta bulunmuş idi.

İşte Ekrem Beyefendi böyle bir zamânda pâ-nihâde-i meydân-ı edeb olup ibtidâ şî'r ve şâ'irin her gün her sâ'at bir levha-i dil-ârâsını temâşâ ile hayrân-ı kemâli kaldığımız tabî'at olduğunu beyân ve Ta'lim-i Edebiyyât'ı da neşr ile müntesibin-i edebi sanâyi' ve hikmet-i edebiyenin en 'amîk hafâyâsına, en derin gavâmızına varıncaya kadar vâkıf ve âgâh eylediklerinden târîh-i edebiyât-ı 'Osmâniyyemizi nâm-ı nâmîlerine ile'l-ebed müteşekkîr ve minnet-dâr bırakmışlar.

Üstâd Ekrem'in teşrîh-i mezâyâ-yı eş'ârına (9) girişmeden evvel hakîkat-ı şî'r'in neden 'ibâret olduğunu tedkîk etmek iktizâ eder...

Vâkı'â şî'r ve şâ'iri ta'rîf yollu şimdiye kadar birçok makâleler yazılmış ise de bunların hemân hiçbiri lâzım gelen tedkîkât ve teşrîhâtı hâvî olmayıp hemân cümlesi şî're birer nümüne olmak üzere tahrîr olunmuş gibidir.

Meselâ Cezmî'de deniliyor ki:

"Şâ'ir nedir? (Tabî'atın en sevdâli zamanlarındaki hazîn hazîn tebessümlerinden yaratılmış bir mahlûk!..) Handelerinden -gülde şebnem gibi- giryе eserleri; giryelerinde -bulûtta kavı-ı kuzah gibi- ibtisâm 'alâmetleri görünür. Tabî'ata her mahlûktan ziyâde esîr iken tabî'atın fevkine çıkmak ister! Kendi vücûdunu lâyıkiyla idâyeye muktedir değil iken küre-i zemîni za'îf kollarıyla sürükleye sürükleye başka (10) bir nokta-i feyze, başka bir merkez-i kemâle götürmeye çalışır!.. Bu kadar tâkat gelmez ikdâm ile tâb ü tüvânî kesilince ya kafeste siyâh perdeler içinde mahbûs olan bülbüllerin nağmesi kadar hazîn, ya küreden teneffüse kâfi hevâ bulunamayacak derecede ayrılıp hiddetle aşâğı süzülen şâhinlerin sadâsı kadar acı feryâdlara başlar; işte şî'r o dürlü feryâdlar; şâ'ir ise o mizâcdâ o fitratta yaratılan bî-çârelerdir. Yalnız on beş hecâyı (efâ'il ü tefâ'ile) tevfiik etmeye, yirmi sekiz kelimeyi birbirine kâfiye yapmaya muktedir olanlar değil."

"Nefâyis-i şî'riyye – ki nâzende ebkâr-ı efkârdır- hûrlar, perîler gibi hüsn ü ânda birbirlerini (11) andırılırsa da her birindeki hâl ve tavr başkadır. Her biri başka bir his ile sevilir: Kimi bahârda

bülbüllere (konser) mahalli olmuş bir latif ağaçlığın âgûş-ı tenhâyisine atılmış... hevâ-yı sünbüliden ma'mûl bir ihrâma bürünmüş... Eşi'a-i âftâbdan mahlûk saçlarını nûr-ı mehtâbdan dökülen omuzlarından aşağı darmadağın bırakmış... Kebûd-ı semâda mukattar gözlerini taraf-ı âmâna çevirmiş bir vaz'-ı sükût-nümâ ile mahzûn mahzûn tefekkür eder görünür.. Bu hâl mücib-i hayret olur sevilir. Kimisi geceleyin hûb-gâh-ı 'ismetine çekilmiş bir ebr-i sefid içinde melek gibi bir ince gömlekle nîm mestûr kalmış.. mevc-â-mevc-i letâfet olan siyâh gür saçları perişân olduğu hâlde bir sedire yaslanmış.. def'-i melâl-i tenhâyî için açtığı bir kitâba nazar-endâz-ı istiğrâk (12) iken sanki deycûr-ı nûrdan mec'ûl gözlerinden tulû' eden iki seyyâre-i letâfet sufret-i sevdâ ile reng-pezîr olan semâ-pâre-i sîmâsı üzerinde dolaşmağa başlar görünür.. Bu hâl mücib-i hayret olur sevilir. Kimi rekâbet-i 'âşikâne ve hîrs-ı intikâm ile gözleri kan içinde kalmış.. Kaşları kabza kabzaya konulmuş iki hançer-i ser-tîz gibi çatılmış. Nigâhı berg-i belâdan nişân verir.. Kırmızı bir gül-gonce-i tarâvet iken nâ'ire-i ihtirâs ile solan dudakları şiddet-i rûzgâra tutulmuş iki gülberg-i hazan-dîde gibi pür-lerze-i hîşm u gazab olmuş:

Bir kahramân-'işve mehâbetli bir sanem veyâhûd mücessem bir şu'le-i kahr u sitem görünür.. Bu hâl mücib-i dehşet olur sevilir. Kimi nâzende-edâ ile hîrâmân mesîre-i safâ iken güzër-gâhında (13) tesâdüf ettiği yaralı bir kuşu bir heyecân-ı mâderâne ile der-dest ederek göğsünde ısıtır.. Ve rahîmâne bûseleriyle zahmına merhem-sâz olmaya.. Nâzikâne mazlûm-nûvâzâne hitâblarıyla rûhuna rûh katmaya çalşır görünür.. Bu hâl mücib-i rikkat sevilir..”

Fakat üstâd-ı muhteremin 'afv-ı 'âlîlerine mağrûren şurası beyân olunur ki bu misâllerin gerek birincisinde ve gerek ikincisinde şî'rin ta'rîfine ve mâhiyyetine dâ'ir hemân kelime-i vâhîdeye bile tesâdüf olunmamaktadır. Bunlar evvelce 'âcîzâne 'arz eylemiş olduğum gibi bi'zzât şî're misâl olmak üzere kaleme alınmış birer bedî'a-i edebiyedir.

Bendeleri (Sevdâ-yı Hazân)da şî'ri “ilhâmât-ı tabî'atla husûle gelen ihtisâsât-ı kalbiyyeden münba'is derûnî bir savt-ı hafnin 'aks-i dil-pezîri diye ta'rîf etmiştim.. Ma'lûmdur ki tabî'atin ba'zen (14) çiçek şekline temessül etmiş bir bedî'ası.. Çocuklarda rû-nümâ olan tavr-ı ma'sûmânesi.. 'Âlem-i bedâvetteki sâdeliği kalbimizde bir hiss-i heyecân ve bir fikr-i sevdâ uyandır(ır).

Buna sebep -e'âzım-ı müdekkikînin kavlınce- bu gibi bedâyi'in hissiyyâtımızı memnûn etmesi veyâ zevk ü hayâlimizi okşaması olmayıp -çünkü ekseriyâ 'aks-i hâl vukû'a gelmektedir- yalnız bunun sâdece tabî'at olmasıdır.

Hîç bir kimse yoktur ki açık bir havâda geziniyorken.. sahrâda köylerde imrâr-ı hayât eylerken.. ve'l-hâsıl münâsebât ve mevâkı'-i sanâ'iyeden uzak düşüp birdenbire bir sâdegî-yi tabî'at önünde bulunurken bu hiss-i derûninin tevellüd ve zuhûrunu duymasın... İşte kalbimizin en hafî, en derin köşelerine kadar nüfûz ile bizi bir hayli müddet müstağrak-ı tefekkürât (15) eden bu hiss-i nâzik.. şî'rdir lâkin tabî'atten iktisâb olunan bu hiss iki şartla vücûd bulur.. Biri bize bu hissi duyduktan mâddenin doğrudan doğruya tabî'at olması veya hiç olmazsa tabî'at makâmında telakkî olunabilmesi ve diğeri mâdde-i mezkûrenin tabî'î Naif bulunması ya'ni tabî'at ile san'at muhtelif olduğu hâlde tabî'atin daha ziyâde hüküm-fermâ bir hâlde olmasıdır.

Düşünelim: Tabî'iden fark olunamayacak derecede mâhirâne yapılmış bir sinâ'î çiçek rûhumuza bir zühre-i seherî gibi te'sîr-i latif ilkâ edebilirse de bunun bir taklîdden 'ibâret olduğunu anladığımız vakit mebhûsün-'anh olan hiss bizde yine bâkî kalır mı? Bir bülbül sadâsını taklîd eden savt-ı insânîyi gûş ile nağme-i hezârî istimâ' etmiş kadar mütelezziz olup rûhumuz birtakım heyecân-ı latife kapıldığı zamân (16) bu terânenin bir taklîdden 'ibâret olduğuna âgâh olsak yine evvelki gibi mütelezziz olabilir miyiz?.. Tabî'idir ki olamayız...

Bundan da anlaşılıyor ki tabî'atin bize irâ'e ve i'tâ ettiği bu gibi memnûniyyetler hissiyyât-ı bedâ'î'den mütehasıl değil bil'akis hissiyyât-ı kalbiyyeden münba'is bir letâfettir. Çünkü bizde bu hiss birdenbire ve ilhâm olunmuş gibi bir vechile hâsıl olmayıp fikirle tedkîk olunan mâddeden ya'ni idrâk sûretiyle vücûda gelir.. Binaen-'aleyh eşkâlinin az veyâhûd çok güzel olması sûretiyle mahdûd değildir. Meselâ bir hakîr çiçek, bir ufak su kütesi, yosunlarla mestûr bir kaya, kuşların nağamâtı, veyâhûd derelerin çağılıtsı misillü mehâsin-i tabî'iyeden her biri hadd-i zâtında nedir ki rû'yet ve isti'mâları bizi mütehasis eyliyor?. Bunları bize hoş gösteren nedir?.. (17)

Bu gibi bedâ'î-i tabî'iyede memnûniyyetimizi mücib olan şey kendileri değil 'arz u i'tâ eyledikleri fikirdir. Çünkü meshûr ve dil-dâdesi olduğumuz bu mevâdd-ı nefise bize tamâmiyla müşâbihtir.. Biz de onlar gibi mahsûl-ı tabî'at değil mi idik?.. Yine bir gün onlar gibi zer' olunup tabî'ate ilhâk olunacağı.. Demek ki bu mâddeler bizim bir daha 'avdet etmeyecek olan ve bizlerce ebediyyen mu'azzez ve muhterem bulunan evân-ı sabâvetimizin birer hayâletidir!. İşte bunun içindir ki bizi ifâde-i letâfetleri ederler.. Onlar bizim 'âlem-i hayâlideki mükemmeliyyetimizin birer nişânesidir.. İşte bunun içindir ki bizde bir heyecân-ı 'ulvî husûlüne bâdî olurlar!..

Mehâsin-i tabî'iyedeki rûha te'sîr ile onu bir heyecân-ı garîb içinde bırakmak hasâ'isi bundan neş'et eylemektedir. Bir de şurası nazar-ı mütâla'aya (18) alınmalıdır ki mûsikînin hissiyyât-ı beşeriyye üzerindeki te'sîri zamân ve mekâna göre mütehavvel olduğu gibi temâşâ-yı bedâyi'-i tabî'at ile ve bil-hâssa mütâla'a-i şî'r ile iktisâb olunacak lezâ'iz ve neşât-ı ma'neviyyenin nev'-i te'sîri dahi zamân ve mekân mütâla'aları i'tibârıyla tebeddül eder.

Münderecâtı nezâket-i hayâl ve letâfet-i hiss gibi hasâyis-i sükûnet-perverâneneden 'ibâret olan âsâr, nefâyis-i tabî'iyyenin h'âbîde-i letâfet olduğu bir zamân-ı sükûnette ve derûnunda şiddet-i hiss ve şa'sa'a-i tasavvur gibi 'azametli ve parlak ifâdâtı şâmil olanlar fikrin âlûde-i ihtisâsât-ı 'âlîye bulunduğu bir vakitte kırâ'at olunurlarsa rûha en ziyâde letâfetle te'sîr ederler.

Bu kâ'ide-i irtibât mehâsin-i kâffe-i mezâyâ-yı tabî'at hakkında dahi vârid olur.

Farazâ iltifât-ı cânâna nâ'iliyyetle mesrûrû'l-fu'âd (19) olan bir ifâdeye kırlarda dolaşan bir çoban kızını giryne-nâk eden sürûd-ı 'andelîb bile terâne-i şevk ü şetâret ve sevdiği bir mahlûkun hâtıra-ı ziyâ'î ile ebediyyen müte'essir ve nâle-kâr olan bir bî-çâreye ise nevhât-ı sâ'ikâne-i tuyûr bile bükâ-yı elem ve hasret gibi te'sîr eder. Bu hâlde âsâr-ı edebiyyenin kırâ'ati ve daha doğrusu meşâ'ir-i şu'ârânın mütâla'a-ı âsârı dahi buna göre mütehavvil olur.

Meselâ (Devr-i İstîlâ) ve (Evrâk-ı Perişân) mü'ellifinin eserleri fikrin perveriş-yâb-ı 'azamet ü iclâl olduğu bir zamânda okunmalıdır.

Zîrâ "edîb-i a'zamın âteşli fikrinin mahsûlü olan sözleri bir volkandan fıskıran ma'deniyyât gibi metîn ve âteş-nâktir.

Onun elinde lafzlar, kelimeler, cümleler bir istato yapanın yed-i üstâdanesindeki mâddiyyât gibidir ki (20) istediği gibi ezer, istediği gibi kullanır, istediği şekle sokar; o zamân nazar-ı iştiyâk önünde bakmakla doyumaz bir timsâl-i 'ulviyyet vücûda gelir; efkâr-ı şâ'irânesinde bir karanlık taraf, bir noksân yer bırakmaz. Bu 'âlî şâ'irin eserlerinde dehşetle hitâb ettiği rûh ibtidâları ilerler, ilk hatvesinde kuvvetini sonra da cesâretini gâ'ib ederek geri çekilmeye başlar."

Hâmid Beyefendinin âsân bir ye's-i 'âşıkâne, bir istiğrak-ı sevdâ-perverâneye kapılmak arzû olduğu ve yıldızlar, çiçekler içinde dolaşıp bir sitâre-i seherî ile hasb-ı hâl etmek istenildiği vakitte okunmalıdır; çünkü "Hâmid Beyin efkâr-ı şâ'irânesi dâ'ima semâda dolaşır, zemîne pek az iner. En 'âdî mebâhiste bile delilleri semâvîdir, hayât-ı (21) insânîyi teşrîh için yazılan tiyatrolarında bile mürecca'ı,

me'hazı semâdır. Öyle denilebilir ki bu 'ulvî şâ'irin şi'rlerine gurûblar hüznünü, tulâ'lar neş'esini, semâ rengini verir.

Ekrem Beyefendinin şi'rleri nûr-ı mehtâb kadar nâzık, terâne-i 'andelib kadar mâtem-engiz olduğundan tulû' esnâsında kuşların asvât-ı hüzn-âlûdunu, derelerin yavaş yavaş akmasını dinleyerek... geceleri denizde şînâverlik eden ziyâ-yı kameri seyrederek mütâla'la edilmelidir.

Farazâ bir kere fecr tulû' etmeye başlar mı, cihânî ihâta eden sisler arasından uzaktan uzağa bu gibi zamânlara mahsûs garîb garîb sadâlar işitilir. Yavaş yavaş cebîn-i mütefekkir-i âsumânı, bî-rengî-yi sevdâya müşâbih açık sarı bir ziyâ kaplar. Küme küme beyâz bulutların altında letâfet-i (22) semânın görünüşü, sabâha karşı bir hâl-i perîşâm ile serpilip yatan bir güzel kızın köpükler kadar hafif bir tül ile mestûr olan sîne-i şîmînini yâd ettirir.

Garba doğru kaçıyor gibi görünen bir iki yıldız, bu beyâz bulutlar arasında titreye titreye gâ'ib olur... Kâmilin sükûnet içinde görülen denize ara sıra o kadar güzel çırpıntılar, o kadar ince yollar peydâ olur ki Venüs ile refikalarının uçuşurken uzun eteklerinin sürünmesinden husûle geliyör zannolunur.

Rûzgâr o kadar nâz ile vezân olur ki bir dere kenârında kuşları istîşâd ederek birbirlerini ile'l-ebed seveceklerine dâ'ir bir güzel kızın nişânlısıyla beraber ettikleri va'd-i mukaddesi hâmil imiş de anı semâda bulutlardan, yıldızlardan.. (23) yerdeki güllerden, bülbüllerden gizliyormuş gibi görünür.

O esnâda etrâfî hafif bir humret istilâ etmeye başlar ve gittikçe yavaş yavaş açılarak yükselir.

Yükseldikçe -te'âlîye başlayan tab'-ı insânî gibi- rengden renge girer... Tebeddül-i elvân eyledikçe- vahşetten tarîk-i temeddünde terakkîye koyulan meziyyet-i beşeriyye gibi kendisine mahsûs bir letâfet alır, koyu kırmızıdan başlayarak daha açık kırmızı, andan turuncu ve daha sonra kavuniçi ve en nihâyet kanarya sarısında karar eyler...

İşte Ekrem Beyefendinin mütâla'a-i âsârından bu gibi bedâ'iy ve mezâyâ-yı tabî'iyeyi seyr ile inşirâh bulan fikrin, daha ziyâde mûte'essir olacağı bedihî (24) ve âşikârdır. Meselâ bir levha-i tulû'a ziynet-bahşa olan şekl-i hilâl-i mâhtâbî temâşâ ederken kalbimizi mâhiyyetimizi anlamak bizce kâbil olmayan birtakım hissiyyât istilâ eder ki bu duygunun neden 'ibâret olduğunu fahmetmek ancak şu manzûmeyi okumaklığımıza vâ-bestedir.

Nedir bu feyz-i mükemmel bu hâl-i seher?
Nedir hakikat-i 'ulviyye-i meâl-i seher?
Neden bulur bu kadar renvnaķı zılâl-ı seher?
Ben olmuşum ezeli 'âşık-ı cemâl-i seher?
Senin de mi dilin âşufte-i visâl-i seher?
Nedir bu hüzn-i garîbânen ey hilâl-i seher?

&

Ne var 'aceb ötesinde cihân-ı deycûrun?
Nedir bilinmiyor aslı bu emr-i mestûrun!
Nedir gurûruna bâ'is şu necm-i pür-nûrun!
Değer mi tâbına? Hâşâ! O çeşm-i mahmûrun!
Muharrrik olmada sevdâma vaz'-ı meftûrun!
Senin de mi kederin vardır ey hilâl-i seher?..

&

Ne hoş zamân!.. Ne garîbâne 'âlem-i mehtâb!
Hevâ ne hoş!. Ne kadar dil-pezîr safha-i âb!
Nücûm-ı zâhire-i rûhum eyler isticvâb.
Olup da nûrunu hâ'il ne anlıyor şu sehâb?
Bu şeb neden yine kaldın benim gibi bî-h'âb?
Ne derd ile müte'ellimsin ey hilâl-i seher?.

&

Nedir o hüsn-i ilâhî cihân-ı bâlâda?
Nedir o nakş-ı mübâhî sipihr-i mînâda?
Nedir o nâ-mütenâhî letâfet eşyâda?
Kalır mı tâkat-i dil bunları temâşâda? (25)
Kimin o nûr ki mevc urmada şu deryâda?
Hudâ bilir ki perişânım ey hilâl-i seher?.

&

Güzer-gehinde bulût mu o cem'-i zulmet-bâr?
Veyâ hevâya mı çıkmış zemîndeki kühsâr?
Yanında hayli yakışmış o kevkeb-i seyyâr?
Kimin o nûr-ı semavâtî dolduran didâr?
Nedir o surh ü sefid?.. Ah başlıyor mu nehâr?
Yarın sabâha demek sohbet ey hilâl-i seher?.

Kezâ ba'zı geceler bir çemen-zâr-ı vesi'a veya bir bir deryâ-yı
'azîme karşı yıldızların sönük sönük ziyâsı altında oturup
derûnumuzda husûle gelen bir hiss-i garîb sâ'ikasıyla kalbimizin
sâkitâne feryâd ve tazallümâtını dinlemek, etrâfımızı ihâta eden lâ-
tenâhî-yi zulemâta karşı garîbâne düşünmek arzû ederiz... (26)

Düşünürüz fakat bu tefekkürümüzün mâhiyetini ve o esnâda
fikrimizi istilâ eden birtakım tasavvurat ve tahayyülâtın hakikatini
derk ve istidrâkten 'âciz kalırız.. Hâlbuki bir kere de şu manzûmeyi

okusak bâdî-yi tefekkürât ve tahayyülâtımız olan mezâyâ-yı hafiyenin kâmilen derûnunda mündemic olduğunu görürüz:

Düşünmeyi severim mahrem-i melâlimdir
Odur beni düşünen hâl-i iğbirârımda,
Düşünmeden geçemem yâr-ı bî- hemâlimdir
Odur beni arayan hîn-i inkisârımda.
Benim nedîme-i rûhum tefekkürâtımdır
Dem-i tefekkürüm en hoş dem-i hayâtımdır.

&

O dem ki şâm-ı garîbâna rû-yı âfâkı
Siyeh nikâb ile manzûr-ı çeşm-i rikkat eder, (27)
O dem ki bâd-ı şebânına çemende evrâkı
Hazîn edâ ile me'lûf -ı âh-ı hasret eder;
Dikip nezâremi bir necm-i pertev-efşâna
Düşünmeyi severim muttasıl hâmûşâne.

&

Benim gibi o da meyyâl-i zevk-i vahdettir;
Benim gibi o da mahzûz-ı reng-i zulmettir;
Benim gibi o da müstağrak-ı sükûnettir;
Bana şerik-i elem hisse-dâr-ı mihnettir;
Benim nedîme-i rûhum tefekkürâtımdır.
Benim tefekkürâtım en hoş dem-i hayâtımdır.

&

O dem ki dalgaları 'unsur-ı hurûşânın
Bana peyâm okur edvâr-ı bî-nihâyetten;
O dem ki lem'aları 'âlem-i şebistânın
Dile sefâ verir envâr-ı sermediyyetten; (28)
Düşüp tefekküre pîrâne kudretü'llâhî
Kemâl-i 'aciz ile tıflâne ağlarım gâhî;

&

O dil-rübâ ki durup manzarımda hüzn-âlûd
(Lebiyle hande-nümâ.. gözleriyle girye-nümûd)
Okur neşâyid-i 'ulviyye bî-nevâ vü sürûd;
Eder derûnumu meşhûn-ı zevk-i nâ-mahdûd.
Benim nedîme-i rûhum tefekkürâtımdır
Dem-i tefekkürüm en hoş dem-i hayâtımdır.

Bu manzûmelerdeki meziyyâtı ta'rife kalkışmak bir bülbülün nağmesindeki asvâtı tahlil etmeye, bir yıldızın ziyâsındaki esrârı aramaya benzer. (30)

Tasavvur eylediği levâyh-ı zîbâyı başlıca tabî'at ile hayâle istinâd ettirerek tabî'atı sanat ile hayâlî hakikat ile mezceden şâ'ir en mâhir mersiye-gû olmak üzere hükmolunabilir. Bu makûle yazılan eş'ârda tabî'at ile hayâl pâktir ya keder-âmîz ya'ni birincisi gâ'ib, ikincisi dest-rest olunamamış bir sûrette tasvîr olunur.. Yâhûd ikisi birden bir hakikat gibi irâ'e olunarak meserret-engîz bir yolda yazılır. Bunlardan birincisi mersiye ikincisi Fransızların idil Idylle ta'bir ettikleri sahrâ ve kır 'âlemlerine mahsûs eş'ârdır. Edebiyyâtımızda henüz sûret-i sâniyyede muharrer ebyâta tesâdüf olunmadığından yalnız biraz mersiyyeden bahsedelim:

Mersiyyede te'essür mutlakâ bir hiss-i hayâlîden neş'et etmiş olmalıdır.

İşte ancak bu sûrette mersiye bir kıymet-i (31) edebiyeye mâlik olabilir. Bundan mâ'ada menâbi'-i te'essürün kâffesi san'at-i edebe dâhil olamaz.. Şâ'ir-i mersiye-gû, tabî'ati yalnız hâvi olduğu letâfetlerde değil, hayâl ile âheng-i imtizâcında, yalnız ihtiyâcâmızı ifâde değil mehâsin ve bedâyi'-i tabî'iyde, cüst u cü eder, bunun içindir ki te'essür-i edebînin esâsı bir mâdde-i câriyye olmayıp hayâlî ve dâhili olmalıdır.. Hatta bir ziyâ'-ı hakikiyi irâ'e etse bile yine bir ziyâ'-ı hayâlîden bed' eylemelidir. Şâ'ir tabî'ati o kadar mükemmeliyyet derecesinde taharrî eder ki daha o rütbe kemâl vücûda gelmemiştir. Şâ'ir bu hâl-i mükemmeliyeti sanki mevcûd imiş de zâyî' olmuş farz ile nâle-kâr olur... Şâ'ir bi'zzât tabî'attır veyâhûd vazîfesi taharrî-yi tabî'attır birinci sûrette şi'r " tabî'î " ve ikincisinde "hissî" olur.

Şi'r-i hissî, 'uzlet ve vahdet semeresidir; (32) şi'r-i tabî'î ise menâzır-ı hayâtîyye ile ilhâm olunur.

Her ikisi de tabî'at-i beşeriyeyi bir sûret-i mükemmelede ta'rîf ve beyân ederler.. Şu kadar ki şâ'ir-i tabî'înin diğereine şu sûrette rüchâmı vardır ki, husûle getirdiği eseri bir vak'a-i hakikiyye olmak üzere tahrîr eder, diğeri yalnız ona takarrüb eder. Hakikat cihetinden tabî'î şâ'ir bu vechile hissîye râci' ise de diğere taraftan şâ'ir-i hissînin tabî'îye şu tefevvükü vardır ki, hissî şâ'ir esâs-ı mâddeyi rakîbinin 'arz edemediği mükemmeliyyetle irâ'e eder. Şurası da ma'lûmdur ki her hakikat hayâlin mâdûnundadır kâffe-i mevcûdat mahdûddur. Lâkin fikir nâ-mahdûddur. Tabî'î şâ'ir vazîfesini tamâmıyla ifâ ederse de bu vazîfe yine nâkıstır diğere tamâmen icrâ edemese bile esâs mâddesi lâ-tenâhidir!.. (33)

Şâ'ir muhâfız-ı tabî'at denilmiştî fikr-i şâ'irâne de ebedîdir, insândan ayrılamaz ve yalnız insâniyyetle berâber mahvolur.

Fi'l-vâki' insân tahayyül ve tefekküründe serbest olduğu cihetle her ne kadar sâdelikten, hakîkatten, kayd ve ihtiyâc-ı tabî'atten müfâreket ve mübâ'adet etse bile kendisine tekrâr tabî'ate sevk için yalnız bir tarik küşâde değil bir de hiss-i tabî'i-yi ma'nevî vardır ki onu der-'akab tabî'ata i'âde eder.

Hasîse-i şâ'irâne ve hiss-i tabî'îye en kavî revâbit ve münâsebât ile merbûttur.

Bugünkü medeniyet-i sanâ'iyemizde bile dehâ-yı şâ'irâneyi perverde eyleyen tabî'attır şu kadar ki eylevm fikr-i şâ'irânenin tabî'ate olan nisbeti edvâr-ı 'atıkadaki gibi değildir.

Mersiyeden bahsolunurken biraz sâded-i bahsimizden (34) hârice çıkmış ise de temennî-yi 'afv ile berâber yine esâsa nakl-i kelâm olunur:

Mersiye pek kadîmdir şöyle ki henüz ezhâr ile pîrâste olan bir nev-nihâl-i bahârın inkisârı, rûz-gârların, seyllerin tahrîbâtıyla çiçeklerin fidânların perişân olmaları, bir sevimli kuzunun ziyâ'ı ibtidâ-yı emirde insânlara bu hiss-i te'essürü ilhâma vâsita oldu ve daha sonraları sevâd -ki menşe'i şî'r gibi ibtidâ-yı 'âleme kadar su'ûd eder- kendi ezvâk-ı muzdaribânesini, bî-sebebe helecânlarını, dâ'imâ ekdâr ile karışık huzûzâtını 'arz etmeye başladı. Bu hiss-i 'amik-i küdüreti bir elem-i hakikî ta'kîb etti. Akrabâdan birinin ziyâ'ı, sevgilisinin vefâtı insânı ağlatmaya başladı. İşte hissolanun bu ızdırâbâtı ifâde ihtiyâcındandır ki mâteme tahsis olunan bu nağamât-ı bî-hüner meydâna gelmiştir. (35)

Mersiye felâket ve bed-bahfî içinde bulunduğumuz zamân âlâmımızı tehvîne medâr olur. Bütün bütün ye'se müstağrak olmadan evvel bize cesâret veren odur. Mersiye ale'l-ekser sâdedir bir sürûra dâ'ir olsa bile kendine mahsûs olan reng-i küdüreti muhâfaza eder.

Bâhûsûs meydânda mevcûd olmayıp mahvolmuş olan bir hâtüraya dâ'ir olur.. Nazarında hiçbir şey rûhsuz değildir, ona göre harâbeler şen, 'uzlet-gâhlar meskündür bir mezâr taşı köşesine bir nutk-ı belîğ-i küdüret ilkâ eder.

İ'timâd olunmuyor mu?.. Şu mersiye okunsun bir seng-i mezârın kalb-i şâ'irâneye ne gibi hissiyât-ı mü'ellime ilkâ ettiği orada mûnderictir:

Ey zâ'ir-i i'tibâr-perver,
Seyret ne güzel durur şu makbere!
Yalnızlığı hoş-nümâ değil mi? (36)
Ya sâdeliği değil mi dil-ber?

Gâyetle hazîn iken o toprak
Üstünde yakışmamış mı mermer;
Nâfında biten nihâl-i gülbîz
Bak bak ne kadar latîf manzar!
Olmaz mı nazar-rübâ-yı vicdân,
Nezinde o mevc uran çemenler;
Vermiş ona başka bir letâfet
Pişindeki serv-i sâye-güster.
Düşse bu kadar düşer muvâfik
Bir zılla ziyâ-yı mihr-i enver.
Seyret bunu görmedinse şâyed
Mahzûnluk içinde şâd bir yer,
Söyle hele pek güzel değil mi
Şu serv-i nihâl ve kabr-i yekser? (37)
Hepsinden onun güzeldi eyvâh
Altında yatan zavâllı duhter!

Câme-i siyâh-ı mâtemle pûşîde olan mersiye saçları perişân bir
hâlde bir tabut üzerine kapanıp sâkitâne ağlar.

Bir ifâde-i cemâlin, kalbinde muzmer olan âlâm ve ekdâr ile
ezvâk ve mesârî 'arz ve tasvîr eder. Da'vet ettiği ervâh mezârdan
kıyâm ile kendisiyle hasb-ı hâle gelir. şâ'irin:

Ey mezâristân bana ettirme âh u şîveni,
Rahmedip âgâh edin ey servler taşlarını!
Bî-nişân terk eyledim eyvâh evlâdım seni!

gibi me'yûsâne feryâdına rûh-ı beşer değil hitâb ettiği taşlar
serviler bile dayanamaz, taşlardan topraklardan sorduğu aradığı
vücûd-ı nâzik bile bu figândan müte'ssir olup dîdesi nemlenmiş,
nazarı (38) mahzûn, reng-i cemâli uçuk bir gül-bin-i nevrete
sûretinde 'arz-ı cemâl-i te'essür eder.

Bir küçük kevkib gibi kim... doğmadan örter seni sehâb,
Etmeden çeşmânını bir kere olsun şu'le-i tâb;
Cây-gâhım eyledin mehde bedel zir-i turâb.
Fikrime gömdüm diye hiç etmedim kabrin hesâb,
Cüstucü etmekteyim şimdi mezârın bî-hicâb.
Bî-nişân koydum seni gönlüm harâb olsun harâb!
Söyle yavrum eyleyim şâdâb-ı giryem hâkini.
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

&

Hayf kim çok gördü sen nevbâvemi devrân bana,
Vermedi bir gün der-âgûş etmeye meydân bana.
Olmadın niçin bir kerecik handân bana!

Pek ağır geldi bugün bilmem neden hicrân bana!
Çâre-saz ol bari sen ey dîde-i giryân bana! (39)
Cây-gâhın söylemez mādâm kabristân bana;
Söyle yavrum eyleyim şâdâb-ı giryem hâkini.
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?
&

Çeşm-i cânım görmede şimdi yetişmiş bir nihâl,
Kim kar altında kalan bir gül-bin-i nevres misâl;
Muhtecib bir sütre-i beyzâda kadd ü yâl ü bâl,
Dîde nemlenmiş, nazar mahzûn, uçuk reng-i cemâl.
Âşinâlıkla olur rûha emel-bahş-i visâl,
Âh Pirâyem meğer ki sensin ol nâzik-i hayâl!
Söyle yavrum eyleyim şâdâb-ı giryem hâkini.
Hangi topraktır senin örten vücûd-ı pâkini?

Mersiye sükûneti sever, bir kalb-i nizârın mâtem-i hâline âgâhtır.
Feryâd-ı sâkitâne ile kolayca istînâs edebilir. Şu kadar ki târem-i
sipîhr-i berrîni yıkmak, şem'-i (40) kubbe-i zerîni söndürmek,
imtizâc-ı 'unsur-ı cârı bozmak, encümü dağıtmak, bulutları ağlatmak,
ra'd u bergi inletmek, şafağın bağrını hûnün etmek, geceye mâtem
libâsını giydirmek gibi fevka't-tabî'a şeylerden aslâ hoşlanmaz.
Çünkü bunlar âlâm u ahzânın letâfet-i 'âşikânesini mâhidir hâlbuki şu:

Lâkin niye mahvetti ol genci felek bilmem?
Ol genci ki etmişti her yolda Hudâ mükrim!
Ahbâbı tutar sandım birkaç gecelik mâtem.
Baktım ki giden gitmiş dünyâdakiler hurrem!
“Devrân yine ol devrân 'âlem yine ol 'âlem”

&

Ol zâta tahassürle sandım ki zamân ağlar.
Umdum ki yüzü subhun bir reng-i hazîn bağlar!
Gördüm ki güneş doğmuş pür-hande bütün dağlar (41)
Bülbüller öter şâdân pür-neş'e sular çağlar!
“‘âlem yine ol 'âlem devrân yine ol devrân”

manzûmesi misillü bir vücûd-ı kıymet-dârın fevtinden dolayı
hâsıl olan hakîkî ve tabî'î bir hiss-i me'yûsâneyi şâd ve hande-nâk bir
manzara-i tabî'yye üzerinde mümkün mertebe tabî'î ve doğru olarak
'arz eden efkâr u hissiyyât, nazarında pek kıymet-dârdır!..

Şurası da ma'lûm olmalıdır ki ba'zı ahvâlde hissiyyât ve
tasavvurâtı lâyıkıyla iş'âr edebilmek için kalben sevda denilen hiss-i
latîf-i semâvî ile meşhûn olması lâzımdır çünkü bu gibi hiss ile
mütehassis olmayan bir şâ'irden (Yakacık'ta Bir Mezârlık 'Âlemi) ve
bâ-husûs:

'Âriydi gök nümâyiş-i reng-i sehâbdan
Envâr akardı her tarafa mâh-tâbdan (42)
Samt u sükûn o mertebe hâkimdi mevki'e
Kim muzdarıbdı bende olan ıztırâbdan!
Benzerdi gâh o ses ki gelirdi ba'idden
Ol savta kim tahassul eder âsiyâbdan.
Leylin rutûbeti geçerek ta zemîne dek
Bir bû-yı uhrevî duyulurdu turâbdan
Dehşet bulurdu dil müteharrik zilâldan
Emvât kaldırırdı serin sanki h'âbdan!
'Atfyledim derûna nigâh-ı tahassürü
Duydum şu gizli nâleyi kalb-i harâbdan:
"Var mıydı kimse bende olan derde uğramış
Şunda huzûr içinde yatan şeyh ü şâbdan?
Amma yine bu derd iledir zevk ü lezzetim
Kurtarma ey Hudâ beni bu iktirâbdan!"
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım! (43)

&
Bir 'ucbe ses gelirdi derinden şebîh-i âh!
Vahdet teneffüs eyler idi sanki gâh gâh!
Eşcârdan zemîne düşen sâye-i kesif
Çekmişti piş-gâhıma birer perde-i siyâh.
Ol zulmet-i 'amîka-i hiç nümûdda
Pervâz ederdi dehşet ile tâ'ir-i nigâh
Ta'mîk ede ede o zalâm-ı şedîdeyi
Fikrimde hâsıl oldu birer nûr-ı intibâh
Bir hayrın olmadan -dedim- eyvâh masdarı
Gitti hevâ yolunda hayâtım yazık!.. Günâh?.
Kasrıyyet-i fa'âlimi söylerdî lîk hep
Feryâd edip ayaklarım altında her giyâh!
Kandım bu hikmete -dedim- olmuş demek ezel
Dîdâr-ı 'aşk ile mütecellî bana İlâh!
'Ömrüm ki yandı âteş-i 'aşka bu ana dek
Sevdâ yolunda isterim olsun bütün tebâh (44)
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım!

beyitleri misillü eş'ârın husulü mümkün değildir.

Mersiye insanın müte'essir iken hafâyâ-yı kalbine duhûl ile anı tesliyyeye çalışır.. Ciğer-pâresinin mezârına kapanmış genç bir vâlideyi teskin eder... Kerîmesinin vefâtı üzerine bir pederi şu yolda ağlatır...

Fâhirem dört buçukda yaşında senin

Yaraşır mıydı toprağa bedenin?
Gömleğin çâk edip yaman eller
Biçtiler cismine göre kefenin.
Şimdi ıslak durur sirişkimden
Koklayıp öptüğüm o pirehenin.
Söyle yalnız mısın ciğer-pârem
Isıdan yok mu hâk içinde tenin? (45)
Bülbül-i nâtıkan neden sustu
Soldu mu âh gonce-i dehenin?
Hûn eder kalbi zıkr-i her-hâlin
Ağladır çeşmi yâd-ı her sühenin
Görüyor gözlerim meleklerle
Seyr ü ârâmmı semâda senin!

Bu manzûmeyi okurken sâmi'a-ı vicdânı o sâkin sâkin ağlayan kalbin sadâsını işidiyor kelimelerin münakkah olması, sözlerin tabî'iliği rûh içine güzel bir âheng hâsıl ediyor.

Bülbül-i nâtıkan neden sustu
Soldu mu âh gonce-i dehenin?

“Ekrem Bey bahâristân-ı Şarka gıpta-bahş olan hayâlât-ı şâ'iranesi içinde yetmiş bu bedî'a-i edeb bizi takdîr-i 'ulviyyetinde 'âciz bırakıyor (46) çocukların hemen hepsinin dudakları gül rengindedir. Her şeyi sorarlar, her şeyi anlamak isterler, titreyen seslerinde gizlenen bir âheng-i hafif vâlideyni için bülbüllerin sadâsından daha latîf değil midir? O çocukların birinin vefâtını bundan daha mü'esser, bundan daha mükemmel tasvîre hangi Türk şâ'iri muvaffak olmuş.”

Garîbdir ki kadınların bu husûsta hemen erkeklere tefevvük edecek derecede mahâretleri vardır. Âzâde-i kayd-ı beyân olduğu üzere tâ'ife-i zekiyye-i nisâ, hilkaten mecbûl oldukları nezâket-i hiss ü rikkat ü te'essür gibi hasâ'is-i cemîle iktizâsınca -ancak bu misillü sıfat-ı muhsineyi hâ'iz olanlara göre en ziyâde te'mîn-i muvaffakiyyet mümkün olabilen- sanâyi'-i nefise ile iştiğâl ettikleri nisbette iktisâb-ı hüner (47) ve mahâret eylediklerinden nâşî gerek sâdeğî-yi üslûb ve gerek rikkat-i ifâde cihetiyle en ziyâde şâyeste-i takdîr ve tahsîn olan âsâr-ı edebîyye hanımların kilik-i mahâretinden neş'et eylemiş bulunan âsâr olmuştur...

“Hazîne-i Evrâk” nâmıyla birkaç sene evvel neşrolunan risâle-i edebîyyede dahi en güzel eserlerin birer hanım ismiyle mümzî olması buna bir bürhân-ı vâzıhtır; edebîyyâta müte'allik bir Fransız kitabı karıştırdıkta derûnunda (Hügo)lardan (Bossou)lardan (Buvalo)lardan ziyâde Madam Dö Suyinne), (Madam Estail) ve (Madam Dö Julyer)in

âsâr-ı müntehibesine tesâdüf olunur ve'l-hâsıl muktedir bir hanımın husûle getirdiği âsâr-ı nefisenin -gerek mûsîkî ve şi're â'id olsun ve gerek resim ve nakşa müte'allik bulunsun hâvî olduğu âheng ve selâsetle intizâm ve letâfet i'tikâd-i (48) 'âcizânemce başka eserlerin hiçbirinde müsâdif-i enzâr olamaz.

Meselâ ziyet-i 'ismet-i melekânesi olan bir hanım kızın nâzik parmakları altında ihtizâz eden piyano taşlarının zemzemesiyle çayların çağılısından, rûzgârın hafif hafif esmesinden mütevellid âheng tabî'at gibi tesellî-bahş olur. İnsânı tatlı tatlı düşündürür. Gâhîce levh-i âsumânın en necm-âlûd olduğu bir zamân letâfetinde perîşân saçlarıyla yavrusunun hâk-i mezârına kapanmış bir vâlidenin, nücûm-ı zâhîreyi istişhâd ederek girye-nâk-i tahassür olması kadar firâklî bir sûrette te'eessür-bahşâ olur, dinleyene acı acı sirişk-i elem döktürür.

Yine o dest-i me'âlî-peyvestin mahsûl-i himmeti olarak o kadar güzel eş'âr ve tesâvîr husûle gelir ki (49) okudukça kırâ'ati rûha sefâ-âver olur.

İşte tâ'ife-i melâ'ike-i nisâya ziyet-bahşâ olan bir neyyire-i zekâ (tanıdığı bir kız)ın hâk-i kabri üzerinde şu yolda girye-nâk olmuştur:

Göğsünün kan içinde yaraları
Açılıp lâleden nişâb olmuş
Şems-i garib gibi 'ayân olmuş
Boyanıp reng-i âle zülf-i zeri.
Bu ne mahlûktur ne âfettir
Rûh iken olmamış semâya revân
Eylemiş yerde ihtiyâr-ı mekân
Her gün zanneder budur cânân
O kadar câmi'-i letâfettir
Ey sehâb-ı siyâh içinde melek
Câme-h'âbın mı giydiğin gömlek (50)
&

'Aşka mağlûb o hüsn-i ma'sûmun
Görürüm ben hayâlini nâlân
Eseri var o pençe-i şomun
Okşuyor hüsn ü âmî hâlâ
Münkâlib hâke nev-bahârında
Duruyor tâzelik mezârında
Geziniyorken anın civârında
Bir te'essürle ben tek ü tenhâ
Sanırım kabirden çıkıp nâgâh
Olacak şevk ile bana hem-râh

&

Hissini bir öyle şu'le-i bî-tâb
Sönüyor muhtazır yatağında
Reng-i sevdâ gülüp kucağında
Ağlıyor bisterinde nûr-ı şebâb
Ne revâ bir vücûd-ı nâdîde (51)
Böyle bir hâl ile nümâyândır
Refte refte kırpan (?) pâyândır
Benzetirsem bu hâli şâyândır
Sarı bir güldün ey 'adem çiçeği
İstemezdim sana verem demeyi

&

O cism-i hayât o mâh-ı münîr
Böyle kalsın mı bahr-i zulmette?
Gün doğup evc-i sermediyyette
Anı etmez mi bir daha tenvîr?
Benziyor 'anı serv-i simîne
Ne kadar dil-rubâ şu seng-i mezâr
Anın altında ah cânân var
'Acabâ olmuyor mu cismine bâr?
'Âcizim ben o cismi tibyândan (52)
Hâlini şerhe bir zarîf lisân
Üzerinde açan gül-i handân!...

Ne âlûde-i letâfet-i perişânî! Ne hârikî mahâret!.. Hangi bir şâ'irde böyle ervâh-ı semâviyyeyi nâlân edecek derecede hazîn âsâra rast gelinebilir?..

Hele şu:

“Sarı bir güldün ey 'adem çiçeği
İstemezdim sana verem demeyi”

beyti hazân-resîde nihâlân üzerindeki mahzûn mahzûn 'arz-ı ruhsâr-ı ıztırâr eden gülleri andırıyor mu?. Ne şâyân-ı hayret muvaffakiyyet!... Yalnız birkaç kelime ile böyle en mâhir ressamların bile mağbûtu olacak derecede mükemmel bir tablo tasvîri başka hangi bir edîbe müyesser olmuştur!. (53) Şu kadar ki kadınların en cüz'î teferru'âtı tasvîre olan inhimâk-ı tabî'ileri kesret-i tafsilâtı mûcib olduğundan ekseriyâ yazdıkları eserden husûle gelecek olan te'essürü imhâ ve izâle etmektedir. Kadınlar için bir de şu su'ûbet vardır ki düşündükleri tahayyülât-ı latîfeyi mâzînin güzêrân eden evkâtı arasında kalblerini okşayan havâtır-ı müheyyciyi... tamâmıyla tasavvur ve tahattur eyledikleri vechile yazamazlar..

Mecbûl oldukları eltâf ve mezâyâ-yı tabî'yyenin en büyüğü olan 'iffetleri... sevda yolunda yalnız ümîd ile te'essüften başka bir şey tefekkürüne müsâ'ade vermez.. Safvet-i derûniyelerini ihlâl eden ilk heyecân-ı âteş-nâki, bir nigâh-ı hazînin kendilerinde husûle getirdiği te'sîrâtı.. ilk i'tirâf-ı muhabbetten vâye-dâr oldukları lezzet ve neşâtı tasvîre cür'et-yâb (54) olsalar bile o nâzik elleri bu gibi hafâyâ-yı kalbiyelerini setreden bir bürka'-ı letâfeti tamâmıyla ref' etmeye muktedir olamaz. Yüzlerini reng-i gulgüne-i hicâb bürümeden tahayyül eyledikleri hayâl-i vefâ-şî'ardan bahsetmeye cesâret edemezler de hayâl-i bî-vefâdan doğrudan doğruya tazallüm ve iştikâ ederler. Meselâ Efsûs'ta Nigâr Hanımefendinin tahrîr buyurdıkları şu parça:

"Ah benim de çektiklerim mertebe-i tahammülü pek çok geçmiştir ben niçin yaşamalıyım!... Ümitsiz hayât olur mu? Bana bu kalb-i hassâsı veren Allâh bu dünyâda bir an-ı bahtiyârîye lâyük olacak fazîletten bütün bütün mahrûm mı yaratmış... yoksa... âh kalemim ileri gitme sen de benim kadar sabırlı ol. Baht dönmeden iştikâyâ başladığım sırada kalbimden, beynimden geçen fecî' serâ'iri kâğıt üzerine koyma... Mümkün ise yanık yanık ahlârımı tercümeyle çalış çünkü bedbahtlığımın nişânı ancak (55) o süzişli âhlârdır!... Ey kalem Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâzda sen de benimle hemzebân ol ki bu meş'ûm hayâtımı temdîd etmesin... Evet sen bana meded-h'âh ol zîrâ dünyâda hiçbir istinâd-gâhım olmadığı hâlde senden başka da mahremim kalmadı!... Yoktur benim için ümîd-i bahtiyârî yoktur cânım bana bir bâr-ı sakıldir... Al Yâ Rabbî vedi'ânı al!."

Bu kavlimizi isbâta bir bürhân-ı vâzıhtır.

Biz yine mersiyyeye geelim: Bu tarzda yazılan eş'âra da cesâret-i dikkat-i câlib bir cihette san'at-ı intikâl olup şöyle ki mâhiyyeti, mezâyâ-yı tabî'adan zevâlî mûcib-i rikkat ü te'essür olan bir bedî'anın vakitsiz fenâ-yâb olan letâfet ve tarâvetini tasvîr ile ondan mevzû'-ı bahs olan mâddeyi nakl-i kelâm eylemekten 'ibâret olan san'at-i mezkûr bâ-husus Frenk şâ'irleri arasında pek ziyâde isti'mâl olunmakta ise de edebiyât-ı cedîdemizde bu usûlü Ekrem Bey(56)efendiden mâ'ada isti'mâl eyleyen yok gibidir. Makber ve Çiçek neşîdeleri buna birer misâl olabilir.

Farazâ Makber'de:

Yalnızlığı hoş-nümâ değil mi?
Ya sâdeliği değil mi dil-ber?
Gâyetle hazîn iken o toprak,
Üstünde yakışmamış mı mermer?
Seyret bunu görmedinse şâyed

Mahzûnluk içinde şâd bir yer

ta'rifâtıyla vasfolunan mezâr taşının, servin nihâlin letâfet-i manzarasından bahsolunurken letâfetçe onlara tefevvuku nazar-i i'tibâre alınarak:

Hepsinden anın güzeldi evvâh
Altında yatan zavallı duhter

beytiyle zîr-i türâbda medfûn olan duhtere intikâl, hakikat en san'at-kâr muharrirlere bile reşk-âver olacak bir sûret-i mâhirâned tahrîr olunmuştur. (57)

İkincisinde:

Okunur cephesinde kudret-i Hakk
Görünür sînesinde nûr-ı şafak
Nâz ile gâh ihtizâz eyler
Hüsnüle âftâba nâz eyler
Cezbe-i hüsnüne olup hayrân
'Âşıkâne sürûd eder mürgân

tavsîfâtıyla kemâl-i cemâli 'arız olunmak istenilen çiçeğin bir iki gün zarfında solup saracağını ve "Gerçi 'âlem bütün fenâya karîn" ise de iki şeyin diğerlerine nisbetle zevâli daha hazîn olup bunlardan birinin şükûfe-i bârız ve diğerinin ise verem bir kız olduğunu irâ'e etmek makberî tahrîr edecek kadar hâ'iz-i mahâret olmağa tevakkuf eder.

Bir de mersiye'nin asıl lâzım olan meziyyeti okuyanı müte'essir etmesidir ki birçok şi'rler vardır ki hasâ'is-i (58) mukteziyyesini hâ'iz olmadıkları hâlde mersiye nâmı altında tahrîr olunmuşlardır buna karşı yine birçokları vardır ki bu nâmı taşımadıkları hâlde dahi mükemmel birer mersiye hükmündedir. Zemzeme'de dahi ba'zı bu yolda manzûmelere tesâdüf olunur. Ez-cümle "refîk" veyâhûd (Genç Bir Şâ'ir-i Ecel-resîde) nâmıyla "Letâ'if-i İnşâ" sâhibi Refîk Bey merhûm için yazılan mersiye bu kabildendir. Şöyle ki "Merhûmun vefâtına yalnız 'aklen acınılıp kalben acınılmadığı görülmektedir. Böyle olsaydı çünkü benim de kalbim olduğumdan izhâr edilmiş olan hissiyyât-ı hakîkiyyeden benim de müte'essir olmakiğim iktizâ ederdî."

Bâ-husûs muhterem bir refîkin hâtıra-i ziyâ'ı ile müte'essir ve girye-nâk iken: (59)

Neş'emde görülmeden nisâbım
Devrildi piyâle-i şarâbım

gibi mey-perestâne bir beytin “Hakden şemim-i semâ, çiçeklerden şemim-i hayâ” duyan bir şâ'ir-i kemâlât-perverden sudûru ne kadar istiğrâb olursa sezâdır.

Bir huşk-ı nihâl miydim ahger
Bir şîşe mey ya rakik ü kem-ter

beytinde ‘arz ve ifâde olunan - incecik bir câm şîşe veya kuru bir dal parçası- gibi tahayyülâtın efkâr-ı şâ'irâne ile muvâneseti kabil midir?..

Ve hele mersiye'nin şu:
Yoktur bilirim vefâ-yı ‘âlem,
Mensî demedir geçen müsellem;
İsterdi fakat gönül biraz dem
Ansın beni... Âh anar mı bilmem
Yârân-ı vefâ-şî'âr ömrüm. (60)

parçasının münderecâtı, Takdîr-i Elhân'da beyân olduğu üzere “Şimdiye kadar milyon kere söylenmiş ve dünyâca ma'lûm olan: “Fânî dünyânın kimseye vefâsı yoktur sefâsı kederdir” gibi pek basit lakırdılardan ‘ibârettir..

Hâlbuki Üstâd-ı muhteremin mersiye şeklinde irâ'e olunmayan “Yakacak'ta Bir Mezârlık ‘Âlemi”, “Yaprak” ve “Yâd Et” manzûmeleri lâzım gelen hasâyis ve meziyyâtı câmi' olduklarından pek güzel ve pek mü'essir birer mersiye makâmında telakkî olunsalar becâdır.

‘İzzetle çekildi gitti cânân
Eyvâh ki biz garîb kaldık!
Me'yûs ve melûl - la'l ü hayrân
Bî-çâre ve bî-nasîb kaldık!
Fikrin nedir ey garîb söyle
Hicrân demi çok sürer mi böyle? (61)

Su'âl-i bedâ'î'-nümâsındaki tefekkürât-ı garîbâne ve tasavvurât-ı ‘âşikâne, medâr-ı hasb-ı hâl ittihâz olunan bir berg-i hazân-resîdenin reng-i mâtem-âlûdu gibi hazîn değil mi?..

Yalnız şu:

Geldin bana mevsim-i hazânda
Hicrânı düşündüğüm zamânda

beyti bile temyîz-i kemterânemce, okuyanı sâ'atlerce gaş(y)etmeye kâfi bir bedî'a-i edebiyedir!.

Kezâ “Yâd Et” manzûmesinden âtîde gösterilen şu parçalar da
mersiyenin en güzel birer numûnesidir...

Bir kalb-i rakîk ü nâ-tuvânla
Firkatte ne çektiğim bilinmez
Hicrânla, sitele, imtihânla
Ammâ ki vefâ-yı dil silinmez
Sevdimse seni bu türlü sevdim
Sensin bana mâye-i tefekkür!
Ettikçe lisânım üzre dâ'im
Ezkâr-ı muhabbetin tekerrür
Yâd et beni sende âh yâd et!.

(62)

&

Bir leyl-i sükûn-nümâda tenhâ
Oldukda neşîmenin serâb
Kıl çeşmini 'atf-ı semt-i bâlâ
Sevdâlar içinde nûr-ı mehtâb
Oldukça derûnuna gam-efzâ
Eyle o geçen demi tezekkür,
Pîş-i nazarında sath-ı deryâ
Ettikçe temevvüc ü tenevvür
Yâd et beni sâkitâne yâd et..

Bunlardaki belâgat havî oldukları ye's ve hüzünde nümâyândır.
Hiçbir vakit böyle garîbâne iştikâ böyle sâkit-âne tefekkür bir kalb-i
rakîk ve mütehassten (63) daha sünûh etmemiştir. Mâzînin o güzel
güzel hâtıraları hâl-i hâzırdaki âlâm-ı sevdâ ile ne kadar mükedder-âne
ittihât etmektedir. Mes'ûdâne ve müsterih-âne geçmiş bir hayâtın
nâle-i ıztırâbı makâmında olan bu figân-ı tahassür, bir daha 'avdet
etmeyecek olan zamâna doğru mütehasir-âne 'atfolunan bu enzâr-ı
te'essür-i rûha ne kadar 'amîk bir küdüret ilkâ ediyor.

Yine “Tefekkür”ün âtîde irâ'e olunan şu parçasında mâzîye doğru
her bir ihâle-i nazarda hissolan muhabbet-i ibtidâ'iyenin eltâf-i
semâviyesi ve mâzînin gönüllerde bıraktığı heyecân ve ızdırâbâtı ne
kadar garîbâne tasvîr olunmuştur: “O mevsim-i sa'âdet hangi diyâra
gitti!.. O sevgili vücûdlar hangi 'âleme çekildi!.. Evet gözlerimi
yumduğum gibi o firdevs-i sa'âdetin parlak şafakları... Neş'eli meh-
tâblarla -mülevven bulutları (64) münevver geceleriyle latif rû'yaları..
ma'sûmâne hülyâlarıyla hiçistân-ı mâzîye doğru kemâl-i sür'atle
gittiğini görüyorum!.. Benim için kırkınıcı tabaka-i 'avâma varmış yine
muttasıl gidiyor!... Bir daha 'avdet etmemek üzere gidiyor!. Hattâ
hâtırdaki yâd-ı hazinini bende bırakmayacak sûrette gidiyor!...
Vâlidelerin ibtisâmât-ı hüzn-âmîzinden isti'âre-i letâfet eyleyen

güllerinin hazan-âlûd yapraklarını etrâfa saçarak dâyelerin titrek nefhali ninnilerinden iktibâs-ı âhenk eden bülbüllerinin nâle-i hasret-engfzini âfâka 'aks- endâz ederek gidiyor!."

Şi'r bu vechile yeni yeni hayâller, yeni yeni şekillerle tezeyyün eyledikçe ya'nî tasvîr olunan tabî'at tebeddül ettikçe mütâla'asından iktisâb olunacak lezzet dübâlâ olur. "Hep gördüğümüz gibi yazmakta ne terakkî (65) olabilir? Biraz da düşündüğümüz gibi yazmalıyız. İnsân hemân görmeğe değil göstermeye de müsta'iddir."

Şi'r-i cedîd, nev-bahâra ziyet-bahş olan bir güzel çiçeği şâ'ire üftâdesinin daha nâzik olan pâyini incitecek zannettirir. Tal'at-ı seherîden mahlûk olan saçlarını ser-i nâzikine sıklet-bahş gösterir.

Bu vechile dil-dâde-i tabî'at olan bir şâ'irin yâd-ı vech-i dil-dârı ile döktüğü yaşlar hep çiçek suyu kokmaya başlar.. Sevdiği gelip bir katre yaş dökse hâk-i mezârı bütün güller açar.

Sonbahân bir kızın hîn-i irtihâlinde, cemâlinde dolaşan handeye benzetmek, seher vakti yıldızları beyâz güğercinlere teşbîh etmek de yenidir.

Yeni olduğuyçündür ki nev-bahâr kadar sevilir.. Şafak kadar göklere îrâs-ı letâfet eder..

Kezâ perestîdesinin reng-i latîf-i rûyunu kavsi (66) kuzahdaki penbelikten almak, sevdiğini bahâra, çiçeğe, gurûba benzetmek gibi tahayyülât... ve (Telâlu, 'arâyis-i ezhâr, ma'sûka-i perestîde, nevehât-ı şâ'ikâne, hamâme-i rûh, ve sevdâlı bir nazar gibi) ifâdât da yenidir.

Yeni olduğundandır ki bir nev- 'arûs-ı hüsn kadar sevilir.. Hilâl-i münîr kadar kulûba ilhâm-ı hayret eder.

Ve yine gerek münderecâtı gerek usûl-i tanzîmi bütün bütün bir tarz-ı nevînde olduğuyçündür ki üstâd-ı muhteremin şu manzûmesi diğerlerine nisbetle yıldızlar içinde mâh-tâbî tanzîr eyler:

Ey sözleri hayâlimi taltîf eden melek
Ey neş'esi derûnuma rikkat veren çiçek!
Durgunluğu huzûrumu nâlân eden çocuk!
Ey handesi güneş gibi cân-gâha mün'akis (67)
Ey nazrası cinâna veren dürlü dürlü hüsn..
Mahzûnluğu hayâtımı lertzân eden çocuk

&

Gâhî garîb bir bakışın var senin bana
Kim hadşe-bahş-ı rûhum olur ey melek-likâ!
Gözden tebâ'üd eyleyerek cümle mâ-sivâ
Bir sen kalırsın ortada bir zât-ı kibriyâ

Bilsem nedir bu hâlet-i mâ-fevka'l-ibtıla
Ey fikrimi garâmı perişân eden çocuk!

&

Ey h'âb-gâh-ı neş'esi âgûş-ı mâderî
Da'vet-ger-i menâmı letâ'if meselleri!
Bazîçe-i hayâl-i latîfin değil mi hep
Murgân-ı nağme- kâr ile ezhâr-ı renk renk, (68)
Deryâda kef-i nisâr olan emvâc-ı bî-direng,
Ey hoş nazarla 'âlemi seyrân eden çocuk!

&

Mâzî için tesellî-yi evcâ'-ı bî-'adâd,
Hâlimde hoş tutan beni her şâm ü bâmdâd;
Atıma belki fer verecek şem-i şu'le-i zâd;
Vicdân nedîmi munis-i cân hemdem-i fu'âd..

-Geldim baba.. Açın kapıyı!

-Vay gözüm Nijâd!..

Gel sohbet ile hâtır şâdân eden çocuk!

-İşte geldim ya..

-Bakayım ellerine... Yine üşümüşsün..

-Üşümedim.. Hiç üşür müyüm..Ağabeyimin odası da sıcak..

-Ey ne yaptınız ağabeyinle bakayım; (69)

-Hiç...dondurma yedik..

-Daha?

-Daha.. mâsâl söyledim

-Ey?..

-Mâsâl söylerken.. ağabeyim güliyordu. Ben de güldüm.. Dadım ağladı!..

Şi'r ilhâmât-ı tabî'atle husûle geldiğinden hemân dâ'imâ rûhun sükûnet ile tenhâ'î ile perveriş-yâb olduğu zamânlarda yazılabilir... Binâen-'aleyh cebr-i nefis ile yazılan manzûmeler sına'î bir çiçek gibi rûhsuz ve bî-reng olmaktadır. Zâten bülbül bile yalnız fecr ve şafak esnâsında ya'ni tabî'atin düşündürmeye müsta'idd olan bir zamânında ötmeye başlar,.. kevâkib bile yalnız gurûb ve tulû' gibi mehd-i sükûnet olan bir zamânda tenevvüre başlar... Bahâr bile yalnız ahşâm üstü veya 'ale's-seher bir duhter-i cilve-bâz gibi binlerce (70) rengler, binlerce şükûfeler ile enzâr-ı temâşâ-girânı tezyîn eyler.. Ve'l-hâsil çiçekler bile ancak tabî'atin gunûde-i istirâhat bulunduğu bir zamânda bîdâr olup mâ'ilere bürünmüş bir ahter-i seherîye karşı 'arz-ı çehre-i ihticâb eder..

İşte böyle bir zamânda ya'ni bu gibi hissiyyât-ı sevda-perverâne ile rûhun meşhûn bulunduğu bir vakitte şi'r yazılırsa:

Subh-dem gel de gör o mâh-veşi
Düşekalmış çemende mestâne!
Münteşir nûr-ı vechi her yane
Sanki tanzîr eder doğan güneşi
Ruhları bir nihâlde iki gül
Açmamış goncedir meğer deheni
Ne kadar engel olsa da pîrehi (71)
Görünür reng-i safvet-i bedeni
Uyusun bir zamân uyandırma
Gösterip hâlini utandırma;
Yavaş Allâh için yavaş bülbül!.

neşidesi gibi nağme-i 'andelîbi unutturacak kadar semâ'î ve genç bir kızın fikrini okşayan tahayyülât-ı latîfeyi andıracak kadar hevâ'î elhân husûle gelir.

Zemzeme'nin mütâla'asından münfehim olur ki Ekrem Beyefendi tasvîr eyledikleri levâyihî telvîn için kullandıkları elvânın âheng-i imtizâcını muhâfaza husûsunda gâyet dikkat eylemekle berâber yine ba'zı manzûmelerinde birtakım nekâyis ve 'adem-i takayyüd eserleri görülmektedir. Ez-cümle "Pek Severim" 'unvânıyla başlayan neşidelerindeki: (72)

'Ömr-i bî-neşve 'ömr-i zâyi'dir
Neşve-i 'ömrüm anda vâki'dir
Leb-i cûda karârı pek severim

beyitlerinin mü'eddâsı i'tikâd-ı kemterânemce biraz mugâyir-i hakîkattir çünkü evvelâ " 'Ömr-i bî-neşve 'ömr-i zâyi'dir" mısra'ı doğru olamaz zîrâ o hâlde gece vakti bir çemen-zârda vakfe-gîr-i sükût olarak yavaş yavaş figân eden bir bülbülün sürûd-ı mü'ellimesini gûş ile giryê-âfûd bir hâlde imrâr edilen evkâtn.. Genç iken dâhil-i hufre-i mezâr olan sevimli bir mahlûkun tâlî'-i nâ-hemvârını, sergüzeşt-i nâle-âverini tefekkür ile acı acı gözyaşı dökmek sûretleyle güzêrân eden hayâtın da zâyi' olduğuna hükmedilmek iktizâ etmez mi? Hâlbuki hakîkat böyle midir? Bir de mezkûr mısra'ın "Ağlarım (73) ah ü zârı pek severim mısra'ıyla tevfiği nasıl kâbil olur?.. Şurasını da nazar-ı dikkatten tutmamalıdır ki bir derenin sâhillere çarpa çarpa cereyânını temâşâ etmek neş'e ve neşâtından ziyâde derin derin birtakım acılar kederler uyandırır.. Şu sebeble ki nehriin o sûretle akışı:

"Bir leb-i cüb-nişin ü güzêr 'ömr-i bedbin

Kâ'in-i işâret-i zi-cihân güzerân mârâbes”

hakikatini yâda getirir.. İnsân birkaç günlük ‘ömrünün ayaklarının altından akan ırmak gibi dakika be-dakika vâdî-yi fenâyâ doğru rehrev ve şitâbân olduğunu tefekkür ederken zann-ı kemterânemce zevk u sürûra kapılmaktan ziyâde hüzn ve keder içinde kalır.

Hâlbuki yine o manzûmenin şu:

Rûhuma sengler verir sıklet;
Çekemez bâr-ı dûşi mahviyyet; (74)
Yeter üstündeki çemen zînet
Hey'etinden gönül bulur rikkat;
Hâk- ber-ser mezârı pek severim

cüz'î, fersûde bir mezârın manzara-i hülyâ-nâki kadar hazîndir kezâ (Hülyâda Bir Temâşa) manzûmesi birçok güzel teşbihleri câmi' olmakla berâber şu:

‘Âriydi ebr-i gamdan rû-yi semâ-yı enver
Bir nev-'arûs-ı hüsnün vech-i münîri âsâ
Ol vech-i bâ-safâda dür-dâne-i sirişke
Benzerdi âsmânda ba'zen nücûm-ı zehrâ

gibi mü'eddâsı yekdiğerini nâkis beyitleri de hâvidir. Evvelâ hafâyâ-yı derûnuna kesb-i ittilâ' olunmadan akdem bir nev-'arûs-ı hüsnün, hem de 'ale'l-ittlâk memnûn ve mesrûr gösterilmesi doğru olabilir mi?.. (75)

Sâniyyen: Birinci beyitte âzâde-i elem ve mihen bir hâl-i beşûşâne de irâ'e olunan nev-'arûs-ı hüsn ikinci beyitte âlûde-i girye bir hâl-i mâtem-nümâda 'arz olunur.. Hiç olmazsa şu vech-i bâ-safâsında telâlu eden gözyaşları nücûm-ı zehrâya teşbih olunmamış olsaydı belki sirişk-i meserret olduğuna hükmolunabilir ve bu hâlde me'ânî-yi ebyât arasındaki tenâkus da bir dereceye kadar ref' edilmiş olurdu. Zîrâ bir "leyle-i mukmirde za'if za'if parlaması tabî'i olan bir necm-i tâb-dârın dâne-i eşk-i sürûr gibi tahayyül olunması doğru olmasa gerektir çünkü meserret hayâl-i şâ'irânedede -şevk-engiz renkler içinde münkeşif- bir inbisât-ı beşûşâneyi muhattar olduğundan kendisinde bu hâl... bu neş'e bulunmaya envâr-ı mâh-tâbin ve husûsiyle bir ahterin 'alâmet-i sürûra teşbihî teşbihât-ı tabî'iyyeden (76) değildir. Tasvîr-i tabî'iyyât ile me'lûf olan bedâyi-perverân-ı şu'arânın tasavvurlarında güneş neş'e ve şetârete dall olabilir... Ezhâr tebestüm-nümâdır fakat bir şeb-i meh-tâbda envâr-ı âlûde-i sevda görünür.”

Devr-i ruhunda zerrîn gîsû-yı tâb-dârî

Agûş-ı mihre düşmüş bir mâh ederdî imâ.

Ne güzel hayâl!.. Ne 'âşıkâne tasavvur!.. Hayf kim yukarıdan beri tasvîr edilegelen renglerle nâ-muvâfik düşmüş. Çünkü seyr-i mâh-tâb arzûsuyla yalının penceresinde oturan bir duhter mah-ı tal'atın, lâykıyla müstenîr olabilmek için, odasında şu'le bulundurmayacağı tabî'î olup tefrîk-i elvân ise ancak te'sîr-i ziyâ ile mümkün olabileceğinden etrâf ü cevânibe nisbetle zulmet içinde bulunan bir mahalde (77) saçlarının sarı olduğunu tefrîk etmek için oldukça dikkat-i nazara mâlik olmak iktizâ eder.

Ma'a-mâfih yine bu manzûmede:

Bir derdiniz mi vardır nâ-kâbil-i teselli?
Kalb-i latifinizde sevda mı beslenir ya?
Nûr-ı vücûdunuzla handân iken şu yerler
Siz böyle hüzn içinde olmak reva mı âyâ?

gibi cevâhir-i edebîyyeye tesâdüf olunur ki her biri bir kalb-i bî-tâli'den sudûr eden feryâd-ı garîbânenin en güzel birer mir'âti nazarıyla telakkî olursa sezâdir.

Etrâf gark-ı envâr, envâr gark-ı elvân
Eşbâh bî-kesâfet ervâh pür tecellâ
Ecrâm nûr-ı cevval, âsâr rûh-ı sârî
Çekmişti sanki 'arşa ekvânı Hakk-ı Teâlâ

misillü nevâdir-i edebîyyeye râst gelinir ki Hâmid Beyefendinin:
(78)

Gök mü yarılmış yâ Rabb nedir bu?
Ezhâr pür nûr, envâr hoş bû!

beyti gibi letâfette firdevs-i âsumânîden etek etek dökülen yasemen çiçeklerini andıran eşi'a-i kamere fâ'iktir denilse revâdir!.

Zemzeme'nin münderecâtı arasında

Sorduk istihzâ ile kimdir diye?
Sevdiğim, ol dil-ber-i şâ'ir-pesend
Söleyim artık tekellûf ber-araf:
Sensin ol dil-ber sen ey kâfir-pesend

kıt'ası ve emsâli misillü şûh-meşrebâne yazılmış ebyât bulunduğu gibi,

Görmez sahâbet etmeyi Allâh bile revâ
Vicdâna karşı şahs-ı güneşkâr u mücrimi (79)

Vicdândır isâ'et-i fi'linde âdemin
Da'vâcısı, şühûdu, kavânini, hâkimi

misillü hâkimâne ve ciddiyâne yazılmış eş'âr dahi nâdir
değildir.

Ve'l-hâsıl Ekrem Beyefendinin kâffe-i âsârı, kâffe-i eş'ârı her bir
kalb-i rakik için bir gözyaşı bir nâle-i hasret kadar kıymetdârdır. Nasıl
olamaz ki:

Bugün garîb gönlümün garîb bir melâli var
Memâttan tevahhuşu, hayâtтан kelâli var
Yetiştî bir hatar-gehe zavâllî rah-ı 'aşkta
Ne gitme cesâreti, ne durmaya mecâlî var

gazelini okurken kendi mâtem-i hâline bir tercümân-ı hakikî
bulur.

Haste-i 'aşktır bu 'illetten
Çoban ah eyler, inler, ağlar da
'Ömrü geçmekle kırdâ dağlarda (80)
Neden olsun beri o lezzetten?
Hiçbir insân yaşar mı sevdâsız!

beyitlerini mütâla'a ederken kendisinin hissedip de ifâde
edemediği esrâra mahrem olur!.

Tercüme cihetine gelince: Ekrem Beyefendinin bu husûsta dahi
mahâret-i kâmileleri olup hatta ba'zı eş'âr mütercimleri letâfetçe
Fransızca asıllarına reşk-efzâ-yı fesâhat olunacak bir derecededir. Bu
meziyyet-i edebîye ise her bir şâ'ire nasib olmuş değildir; çünkü
(Müntehâbât-ı Terâcim ve Meşâhir) (*) medhalinde dahi beyân
olunmuş olduğu üzere vüs'at-i fikr, rikkat-i hiss, revnak-i hayâl gibi
mevâhib-i kudret-i İlâhiyenin en celîl ve a'lâlarından olan birçok
kâbiliyyet-i âliyye ile mübeccel bir şâ'irin veya bir müellifin³ (81)
izhâr-ı mahsûl-i tedkikât ve nakl-i havâtır-ı hissiyyât eylemesi bizim
gibi ezhân-ı sathîye erbâbına hayret-res olsa bile kendilerince müşkil
görülecek şeylerden değildir. Hâlbuki böyle kuvvetli mü'ellifler
veyahûd te'essür-perver şâ'irler tarafından bir şetâret 'âlemine ve bir
vecd-i şâ'ir-pesendâne ile yazılıp da vücûda getirilen sahâ'if-i bedâ'iyî-
nümâyı, mertbe-i meziyyet-i hakikiyyesine halel getirmemek şartıyla
terceme edebilmek çok kereler ihtihâmı mümkün olmayan mesâ'î-yi
müşkileden olur.

³ Refik-i muhterem İbrâhim Fehim Beyefendi ile müştereken tahrîr ve
neşreylediğimiz bir eserdir.

Çünkü bir mütercim -Velev mahsûd-ı mü'ellifin olacak bir kâbiliyyet-i sahîhaya mâlik olsun- hüsn-i terceme için evvelâ mü'ellifin tertîb-i eserdeki cihet-i nazarını tedkîk ve keşfeylemek ve sâniyyen mü'eddâ-yı eseri işbu tedkîkâta tevfikten âhîr bir lisâna 'aynen ve tamâmen nakl ve tebdîl eylemek vezâ'if-i asliyyesiyle mükellef (82) olduğundan hiçbir zamân mü'ellif gibi itlâk-ı 'mân-ı hâme edemez. Lisân-şinâslıkla berâber bir dikkat-i 'amîkaya muhtâc olan ve kendi mülâhazât-ı zinniyye ve ma'lûmât-ı müktesebesine ve hissiyyât-ı vicdâniyyesiyle mübde'ât-ı hayâliyyesine bedel âhîr bir zâtın mahsûl-i 'irfânını sâha-i tedkîk-i itihâz etmekten 'ibâret olan mütercimliğin su'ûbeti dahi işte bu sebeplerden mütevellid olmaktadır.

Bir de bir eserin hüsn-i tercemesine muvaffak olabilmek için yalnız o eserin yazılmış olduğu lisânın kavâ'id-i fesahatine ve lehce-i beyânına vukûf kâfi değildir. Âsâr-ı tercemeleri müdevvinât olabilmek ve eserleri bâ'is-i istifâde olmak için mütercimlerin tercemesine himmet buyurdıkları eserin muhteviyyât-ı 'ilmiyye ve mezâyâ-yı edebîyyesine vâkîf bulunmaları, ve anladıklarını hüsn-i (83) tebliğ için dahi kendi lisânlarınca vâye-dâr-ı mezâyâ-yı belâgat olmaları iktizâ eder.

İşte Ekrem Beyefendinin cümlece müsellemler olan kudret-i edebîyelerini bir de Fransızcadaki iktidârları ve hüsn-i intihâb husûsundaki mahâretleri munzamm olduğundan Garbın hükemâ-yı üdebâsı arasında pek ziyâde bir şöhret-i edebîyye ve hikemiyye kazanan (Lui Kozen Despiro)nun hemân en müntehib en güzide âsârından olan (Kitâb-ı tabî'at) şu vech ile vaslına mağbût olacak bir sûret-i fasihânedeki terceme olunmuştur:

"Ey yüce dağlar! Size böyle tarh-ı esâs-ı üstüvâr eden... sizi böyle bulutlara kadar yükselten kimdir?.. Sizi o sebz ü hurrem 'ummânlarla.. o meyvedâr ağaçlara... o bin (84) türlü nâfi' nebâtât ile... o rengîn ve mütenevvi' çiçekler ile tezyîn eden kimdir?..şevâhikinizi karlar buzlar altında setreden... 'arzi irvâ ve ihyâ edici o menba'ları... her tarafa feyz ü bereket ü hayât bahşedici o nehirleri sînenizde nebe'ân ve cereyân ettiren kimdir?!

Ey güzel çiçekler! Bu ziyetî.. bu ârâyişi size kim bahşeyledi?.. Sizin bu letâfet-i dil-firîbinizi husûle getiren bir avuç toprak, birkaç damla sudan mı 'ibârettir? Tefrîh-i meşâm eden o revâiyih-i tayyîbeyi nereden buldunuz?. Tenvîr-i enzâr eden o elvân-ı günâgünü size kim ihsân eyledi?.. Ey toprakları suları şenlendiren mahlûkât!.. Hilkatinize..hayâlinize.. tabî'atinize muvâfık olan ve kuvve-i idrâk-i beşeri düçâr-ı hayret (85) ve istigrâb eden o bin türlü havâss-ı 'acîbeniz kimin 'azîmesidir?.."

Kezâ (Mari Üstüvaret) gibi târîh-i kâ'inatta sergüzeşti pek ziyade câlib-i rikkat olan bîçâre bir kadının lisânından söylenmiş olan şu birkaç figân-ı ıztırârı Koca Fransız şâ'iri ne kadar mü'essirâne ne kadar acıklı tasvîr etmiş ise Ekrem Beyefendi dahi eserin hemân kâffe-i letâfetine muhâfaza ile şu tarz-ı vicdân-rübâda nüksaz-ı hüsn-i terceme olmuşlardır.

Bî-fâ'ide 'aks-i ah-ı serdim
Dîvârına mahbes-i belânın.
Efzûn-ter olur bugünkü derdim
Yâd ile güzel geçen zamânın!
Baktıkça kenâr-ı âsmâne
Teymûr kafesler arkasından (86)
Kuşlar görürüm ki 'âşıkâne
Pervâz ederek olur nağam-zen.
Ya ben?.. Ben ise garîb ü tenhâ
Ahvâlime ağlarım diriğâ!..

Üstâd Ekrem'in eş'ârı hakkında şimdiye kadar beyân-ı mütâla'ât-ı hakîrâneye hâtîme olmak üzere şunu da söyleyelim ki: Zâten Zemzeme'nin mukaddemesinde mâhiyyet-i eser şu:

Bir zemzemedir bu - bî-hünerdir
Âzâde-i san'at âha benzer
Perverde-i girye-i sheherdir
Hayrân-ı semâ- nigâha benzer
Bir nakş-ı hevâ'i-yi kederdir
Kim nûru bile siyâha benzer

beyitleriyle ta'rîf ve tavsîf olunmuşken muharrir-i 'âcizin uzun uzadıya tatvîl-i makâl eyleyerek bir nâle-i tahassürdeki, serâ'iri taharrîf etmeye, hayrân-ı semâ bir nigâh-ı hazîndeki letâfeti teşrîh etmeye kadar olan cür'eti küstâhlık 'addolunacak derecede olmağla berâber serd olunan mütâla'ât ve temhîdât-ı hakîrânenin hiç olmazsa sıdk-ı hulûsa mukâreneti i'tibârıyla olsun mü'ellifini enzâr-ı müdekkîkîn-i kirâmda hod-nâ-şînâsîlık ile ithâm ettirip şerm-sâr ve mahcûb bırakmayacağı da ümîd olunur.

Lâhika

Ekrem Beyefendinin cümle-i âsârından olan -Vuslat- tiyatrosu hakkında mütâla'ât-ı 'âcizi telakkî cihetiyle Murad Beyefendiye mensûb olan defterde beyân edileceği misillü -Muhsin Bey-den dahi Sezâ'î Beyefendiden bâhis olan defterde bahsolunacaktır.